

Dr JANKO OBERŠKI

ATOS I CRKVENO JEDINSTVO

PREŠTAMPANO IZ
BOGOSLOVSKE SMOTRE GOD. 1927.–28.

ZAGREB 1928.

I. Sveta Gora Atos.

a) Geografsko-historijski i politički pregled.

Najistočniji ogranak trokrakoga poluotoka Halkidike, što se proteže kojih 50 klm u dužinu, a 5—10 klm u širinu, nosi ime Atos (*"Αϑως*), a u novogrčkom *„"Αγιον "Ορος"*, Sveta Gora. Drži se kopna tek uskom prugom zemlje, a proteže se od sjeverozapada prema jugoistoku u Egejsko more. Poluotok je po svojim prirodnim osebinama pun romanntike, šumovitih brežuljaka, strmenitih i oštrih klisura, dubokih gudura, isprepleten raznim puteljcima i stazama, kojima se može prolaziti tek pješke ili na mazgama, te spajaju diljem čitavog poluotoka rasijane manastire s pojedinačkim naseobinama i kolibama. Ovi se manastiri i naseobine pričinjaju iz daljine kao prekrasna ljetovališta i vile, što bi doista po svom divnom prirodnom smještaju, okolišu i zdravoj klimi u potpunom smislu riječi mogli da budu. Na najjužnijem iskrajku poluotoka izdiže se šiljati krševiti vrhunac Atos, visok do 1935 m. Ime mu potječe iz grčke mitologije. Po grčkom naime vjerovanju, kad se gigant Atos borio s olimpijskim bozima, bacio je iz Tesalije ovo brdo na taj poluotok, i po tom se prozva Atos.

U staroj se grčkoj povijesti spominje ovo brdo kao kobno za perzijsku vojsku, kad se pod vodstvom Mardonijevim g. 492. pr. I. razbilo o kršnim klisurama Atosa perzijsko brodovlje. Da ne doživi sličnu sudbinu, dao je g. 483. perzijski kralj Kserkso prokopati kanal na mjestu, što spaja taj poluotok s kopnom, i prošao je kroz njega sa 1300 troveslarki. Tragovi se toga kanala vide još i danas, premda se sada poluotok drži uskom prevlakom kontinenta.

Danas je čitav taj poluotok isključiva svojina jedine na čitavom svijetu karakteristične monaške republike, gdje je koncentrisana religijozna reprezentacija sviju ogranaka odijeljene istočne pravoslavne crkve. Po tom se i prozvao čitav taj gorovití poluotok *„"Αγιον "Ορος"* = Sveta Gora.

Još u predkršćansko doba smatrala se gora Atos neke vrsti svetištem. Navrh gore stajao je Zevsov hram, gdje su se prinosile zavjetne žrtve. Otkako je pak poganstvo uzmaklo pred kršćan-

stvom, a naročito, kad je kršćanstvo zadobilo slobodu vjeroispovijedanja, nadoše na tom romantičnom i osamljenom poluotoku zgodno utočište kršćanski pustinjaci, koji se povukoše iz svjetske vreve u samoću, da umrijevši svijetu uzmognu nesmetano živjeti za Boga.

Poticajem na Atosu mnogo čašćenoga začetnika formalnog atonskog monaškog života, Atanasija Atonskog, stadoše se tijekom vremena na Atosu izgradivati manastiri, u kojima se nastaniše u većim ili manjim monaškim zajednicama monasi. Isti Atanasije sastavi oko g. 970. prva jedinstvena monaška pravila za zajednički monaški život u tim manastirima.

Bizantinski carevi, pod kojih je političku vlast pripadao ovaj poluotok, pokazivali se prema monaškim obitavaocima gore Atosa veoma susretljivima i podjeljivali njihovim manastirima različne povlastice. Naročito valja medu tim povlasticama spomenuti, što je car Aleksje Komnenac atonske manastire proglasio slobodnima od poreza, i što su u pogledu crkvene vlasti postali neovisni od carigradske patrijaršije.

U vrijeme križarskih vojna utjecali se atonski monasi pod okrilje pape, napose pape Inocencija III. i podržavali su u glavnom vez crkvenog jedinstva otprilike sve do sredine 13. vjeka.

U vrijeme turskoga gospodstva na Balkanu bila je Sv. Gori ostavljena sloboda i njezine povlastice, jer su se atonski monasi još u vrijeme sultana Murata II. prije nego li je pao Carigrad, dragovoljno pokorili turskoj vlasti, samo su u znak priznavanja turske vlasti morali plaćati sultanu godišnji danak od 70.000 piastara.

Pod turskom vlašću poprimila je Sv. Gora u potpunom smislu riječi karakter duhovne monaške republike, koja uživa takoreći eksteritorijalno pravo neutralnog područja za naseljivanje pravoslavnih monaha sviju narodnosti. U glavnom mjestu K a r e j i *(Καρυαί)* stolovao je Bostandžis Aga kao predstavnik visoke Porte, preko koga se podržavala politička veza predstavništva centralne uprave svetogorskih manastira s turskom vlasti, dok su inače u svojoj upravi bili sasvijem autonomni.

Ovako je potrajalo sve do balkansko-turskoga rata g. 1912., a od toga doba pripala je Sv. Gora pod političku upravu Grčke, koja je također ostavila monasima svu slobodu, kakvu su imali od davnine.

Nastupom Pangalosove diktature početkom g. 1926. postala je stara sloboda atonske monaške republike ozbiljno ugrožena. Pangalos kao čovjek potpuno framasunskog mentaliteta izdao je početkom g. 1926. naredbu, da se imadu raspustiti svi muški i ženski manastiri na teritoriju Grčke, a monasi ispod 50 godina da se imadu vratiti u svjetovna zvanja. Tu je naredbu htio silom protegnuti i na manastire Sv. Gore Atos, ali se centralna uprava svetogorskih manastira obratila na medunarodni forum ženevskih konferencija sa zamolbom, da se zaštiti gora Atos, kao sjedište pravoslavnih manastira različnih narodnosti protiv silovite naredbe Pangalosove. Na to je Pangalos popustio, te na Atosu nije provedena njegova naredba o ukidanju i raspuštanju manastira. Tako Sv. Gora Atos još i sada uživa svoju staru slobodu kao monaška republika, koja je gotovo posve neovisna od Grčke. Jedino se u sjedištu centralne uprave atonskih manastira, u mjestu Kareji nalazi ispostava grčke policije, koja vodi brigu za javnu sigurnost i kontrolu nad dolaskom stranaca.

b] Atonski manastiri.

Manastiri Sv. Gore Atosa rasijani su po čitavom poluotoku što uz istočnu, što uz zapadnu obalu poluotoka, što opet u sredini poluotoka. Imade ih danas u svemu 20 (nekada ih je bilo 24). Od tih leže na zapadnoj obali ovi: Manastir sv. Pavla *(Ἁγίου Παύλου)*, sv. Grgura *(Γρηγορίου)*, sv. Dionizija *(Διονυσίου)*, Dohijar *(Δοχειαρίου)*, Ksenofontov *(Ξενοφῶντος)*, Ksiropotamski *(Ξηροποτάμου)*, Ruski samostan sv. Pantelejmona *(Παντελεήμονος)*, i samostan Simona Petra *Σίμωνος Πέτρας)*; zatim ponešto u unutrašnjosti Sv. Gore, ali bliže zapadnoj obali leže manastiri: Zograf *(Ζωγράφου)* i Konstamonitski *(Κωνσταμονίτου)*. Na istočnoj pak obali leže: Vatopedski *(Βατοπεδίου)*, Esfigmen *(Ἐσφιγμένου)*, Iverski *(Ἰβήρων)*, Karakalin *(Καρακάλου)*, Kutlumusijski *(Κουτλουμουσίου)*, Vel. Lavra *(Λαύρας μεγάλης)*, Stavronikita *(Σταυρονικήτα)*, Pantokrator *(Παντοκράτορος)* Filotejski *(Φιλοθέου)*, zatim ponešto u unutrašnjosti blizu Esfigmena srpski H i l a n d a r *(Χειλανδαρίου)*.

Svaki od tih manastira imade svoga posebnog osnivača i svoju individualnu povijest. Istina teško je kritički prosuditi historijsku vrijednost predaje o osnutku pojedinih manastira. Stoga ćemo tek ukratko nešto napomenuti o njihovom postanku, a o onima, koji su za nas od većeg interesa, govorit ćemo nešto opširnije.

1. **Manastir sv. Pavla** osnovan je od Pavla Ksiropotamskoga, sina cara Mihajla I. početkom 10. vijeka. U 14. vijeku darivali su taj manastir srpski knezovi, a naročito ga je svojim obilatim prinosima obnovio Gjorgje Branković, koji je sagradio crkvu u manastiru, i njegova kćerka Mara, udata za sultana Murata II. Ona je kupila veliki spahiluk za manastir i ostavila mu poslije smrti bogatu zadužbinu. Početkom 18. stoljeća opet

bi obnovljen prinosima moldavsko-vlaških knezova, naročito vojvode Konstantina B a s s a r a b a s - a. U noći od 23. I. 1902. mnogo je postradao taj manastir od požara, a g. 1911. opet je obnovljen.

2. **Manastir sv. Grgura,** osnovan u 14. vijeku, g. 1522. restauriran od patrijarhe Jeremije. 30. I. 1761. uništen bi sasvim od požara. G. 1776. restauriran bi temeljito darovima ugrovlaških vojvoda i nastojanjem njihova metropolite Grgura, po komu se i prozva.

3. **Manastir sv. Dionizija,** nazvan po svom osnivaču nekom Dioniziju iz Kastorije, koji ga je utemeljio g. 1365. Deset godina kasnije proširen bi i nadograđen prinosima cara Aleksija Komnena Trapezuntskog. I ovom manastiru ostaviše mnoge zadužbine vlaški i moldavski vojvode i neki znatniji hijerarsi, koji se povukoše pred svoju smrt u taj manastir, među ostalim i beogradski metropolita Jeremija iz Zagore.

4. **Manastir Dohijar,** osnovan je svršetkom 11. stoljeća od sv. Eutimija, učenika sv. Atanasija Atonskog. Bogato bi darivan i obnovljen svršetkom 16. vij. 1578. od moldavskog vojvode Ivana Aleksandra i žene mu Roksandre, te moldavskog metropolite Teofana, koji se prije svoje smrti povukao ovamo i tu umro 1598. g.

5. **Manastir Ksenofontov.** Osnovan je još u 10. vij. u vrijeme sv. Atanasija Atonskog, kada je osnovana i Velika Lavra. Proširen bi za cara Nikefora III. Botanijata (g. 1078.—1081.). G. 1607. darovao je tom manastiru vlaški vojvoda Radulo Servan 9000 aspra i velika imanja. Kao posebna dragocjenost čuva se u tom manastiru u srebrenom kovčežiću malena slika preobraženja Spasiteljeva u veličini 0.18×0.15 m, i s l a v e n s k o e v a n đ e l j e n a p e r g a m e n i, što ga je darovao vojvoda Ivan Aleksandar dne 23. IV. 1554.

6. **Manastir Ksiropotamski** *(Μονὴ Ξηροποτάμου* u prijevodu značilo bi suhi potok), divno smješten iznad singitskog zaljeva, udaljen kojih ¾ sata od luke Dafne. Ovaj je manastir osnovala bizantska carica sv. Pulherija svršetkom 5. i početkom 6. vijeka. Međutim bi u vrijeme barbarskih provala razrušen. Ponovno bi sagrađen svršetkom 9. i početkom 10. vijeka od onoga Pavla, po kom se zove gore spomenuti manastir pod

1.), sina cara Mihajla I. Uronivši u filozofiju i asketski život povukao se iz svijeta u atonsku samoću, gdje je potporom cara Romana izgradio taj manastir. Manastir imade crkvu posvećenu u čast 40 Mučenika, koja je sagrađena između g. 1761. do 1783. U istom manastiru imade kapelica sv. Jelene i cara Konstantina i još drugih 7 kapelica, dok izvan toga manastira imade 9 kapelica, koje pripadaju ovom manastiru.

Pripovijeda se, da je u glavnoj crkvi toga manastira kod podnožja velikog oltara u staro doba poslije glavne godišnje svetkovine (9. III.) porasla svake godine velika gljiva, ali poslije najezde »l a t i n a š a« na sv. Goru da je sasvim prestalo ponavljati se to čudo (!)

Među mnogobrojnim relikvijama imade u tom manastiru i dva oveća komadića relikvije sv. Križa, darovana od sv. Pulherije. Kao čudotvorni predmet čuva se i bočica sv. Pulherije, salivena od raznih kovina. Ako se u nju navečer nalije voda, do sutradan postane bojadisana raznim bojama, te služi navodno kao napitak za lijek proti bljedoći.

7. **Ruski manastir sv. Pantelejmon.** Osnovan je g. 1381. od srpskoga kneza Stjepana Lazara, kojega srpska pravoslavna crkva slavi kao svog svetitelja. U starini bio je sasvim malen. Restauriran bi troškom ruske carice Katarine II. god. 1765. i znatno proširen. Crkvu u tom manastiru sagradio je o svom trošku moldavski vojvoda Skarlatu Kalimahi početkom 19. vijeka, i po njemu se zvao neko vrijeme ovaj manastir kalimahijski. U 19. vijeku stali se u velikom broju useljivati u taj manastir isključivo ruski monasi, i tako je prešao sasvim u ruske ruke od g. 1838. Pogotovo su se pak Rusi utvrdili u posjedu tog manastira, otkako je g. 1875. većinom glasova izabran igumanom toga manastira prvi Rus. Rusi su ponovno prozvali taj manastir imenom sv. Pantelejmona mučenika.

Koncem 19. vijeka mnogo su ruski carevi darivali ovaj manastir tako, da se lijepo proširio i veličanstveno uredio. Sada upravlja manastirom arhimandrita ruske narodnosti. Taj je manastir bio najbrojnije nastanjen, jer je imao oko 1400 monaha, te je postao najuglednijim među svim atonskim manastirima. Pa i danas, kad je broj monaha u drugim manastirima

znatno spao, još je uvijek ovaj dosta napučen, premda je broj monaha spao za dobru polovicu.

U manastiru posvećena je glavna crkva sv. Pantelejmonu mučeniku, a pored toga imade još dvije lijepe i velike crkve u čast presvetoj Bogorodici, te mnogo manjih vrlo ukusno i bogato ukrašenih kapelica.

G. 1893. sagrađena je u manastiru prekrasna blagovaonica s divnim fresko slikarijama, u kojoj može da blaguje preko 800 monaha.

Manastir imade i prostrani gostinjac za strance i hodočasnike.

Još je spomena vrijedna na Atosu najbolje i najuzornije uređena biblioteka, što se nalazi u tom manastiru. Dok su biblioteke u drugim manastirima vrlo slabo uređene i teško uporabive, ova je gotovo sasvim moderno uređena s priručnim naučnim aparatom, tako da se može u njoj naučno raditi. Biblioteka imade 24 rukopisa Evanđelja od pergamene iz 11.—15. stoljeća na grčkom jeziku i 13 pergamentnih rukopisa na slavenskom jeziku iz 13. vijeka. Pored toga ima mnogo drugih grčkih i slavenskih rukopisa, te tiskanih djela, među kojima i književnih rariteta, što se jedva u drugim bibliotekama mogu naći.

Grcima bilo je vrlo nepoćudno, kad su Rusi taj manastir dobili sasvim u svoje ruke, a naročito, kad je postao najuglednijim na Atosu.

8. **Manastir Simona Petra.** Osnutak toga manastira pripisuje legenda nekomu Simonu Miroblitu (Mirotočivomu), koji je, kako kaže legenda, bio poveden sjajem čudnovate zvijezde kratko vrijeme poslije rođenja Isusova na ovo mjesto, te osnovao ovdje svoju samotnu ćeliju, prozvanu N o v i B e t l e h e m. Na tom je mjestu g. 1363. srpski knez Ivan Uglješa sagradio manastir. G. 1625. na 8. VI. postradao je taj manastir od požara, a kasnije bi prinosima zadužbina i milostinje obnovljen. Crkva je posvećena Rođenju Isusovu. Prigodom požara postradala je najviše manastirska biblioteka, tako da je jedva malo što spašeno.

Manastir imade osebujnu vanjštinu i položaj: stoji kao kakva visoka kula na strmenitoj hridi, odakle se spušta duboko pogled na more.

9. **Bugarski manastir Zograf.** Kako predaja kaže, osnovan je taj manastir od trojice braće: Mojsija, Arona i Ivana, koji dođoše amo iz Ahride za vladanja cara Lava Mudroga svršetkom 9. ili početkom 10. vijeka. Poslije bi dulje vremena napušten, tako te je gotovo sasvijem opustio. Obnovljen bi u 13. vijeku. Monasi ovog manastira bavili su se prilično bogoslovskim književnim radom, a to se razabire odatle, što su se u tom manastiru držale teološke dispute s latinskim bogoslovima u svrhu obnove jedinstva. Zato i naglašuje jeromonah Gerasim u svom »vodiću po gori Atosu«,[1] »da je ovaj manastir imao da izdrži najjače valove i nasrtaje l a t i n a š a, ali da im se junački opirao, što da svjedoči 26 blaženih mučenika, koji su navodno spaljeni od krivovjernih (!) Latina u kuli unutar zidina tog manastira, pošto su najodlučnije odbijali njihove zablude (!)«. Na zidovima kule nalaze se slavenski napisi o tim mučenicima, a u crkvi predočuje te mučenike jedna fresko slika na zidu. No u kritičnost tih navoda sumnja i sam protestantski historik Gelzer, koji je osobno proputovao Atos i pregledao sve važnije historijske spomenike, te kaže, da su ti napisi iz mnogo kasnijega doba.[2]

Ovaj su manastir mnogo darivali bizantski carevi: Andronik II. i III. te Ivan III., zatim srpski vladari: Stjepan IV. i Ivan Uglješa, te moldavski vojvode.

Koncem 18. vijeka i početkom 19. vijeka izvedena je posvemašnja restauracija na tom manastiru, tako da se poslije ruskog manastira sv. Pantelejmona može smatrati najljepšim s obzirom na vanjštinu gradnje. Restauracija bi dovršena g. 1817.

Glavna crkva toga manastira posvećena je u čast u istočnoj crkvi mnogo čašćenom velikomučeniku sv. Georgiju. Ikonostas crkve predočuje umjetničku drvenu rezbariju; ukra-

---

[1] *Ἰστέον ὅτι καὶ ἡ Ἱερὰ αὕτη Μονὴ ὑπέστη τὸν σάλον καὶ τὴν καταδρομὴν τῶν Λατινοφρόνων ὡς γενναίως κατ' αὐτῶν ἀντισταθῖσα, ἀριθμεῖ δε αὕτη εἰκοσιέξ Ὁσιομάρτυρας διὰ πυρὸς ἐντὸς τοῦ πύργου αὐτῆς ὑπὸ τῶν κακοδόξων τούτων τελειωθέντας ὡς τὴν πλάνην αὐτῶν δριμυτάτως ἀπελεγξάντας. (Γερασίμου Σάλτη Ναξίου μοναχοῦ τῆς Ἰβηριτικῆς σκήτης. Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Καρυαὶ* 1923.) pag. 78.

[2] Gelzer: Vom Heiligen Berge und aus Makedonien. Leipzig 1904., str. 21.

šen je mnogim slikama. Među najznatnije pripada čudotvorna slika zaštitnika crkve sv. Georgija, za koju predaja kaže, da je naslikana bez čovječje ruke *(ἀχειροποίητος)*, odatle joj i ime *Ζώγραφον* (živa se naslikala), a došla je navodno lebdeći preko mora iz Arabije.[3] Drugu pak čudotvornu ikonu sv. Georgija poslao je manastiru vlaško-moldavski vojvoda Stefan VI. Još su znatne dvije Bogorodičine slike, jedna po imenu *Ἀκάθιστος* = stojeća, a druga po imenu *Ἐπακούουσα* = koja uslišava.

U crkvi toga manastira pohranjen je znatan broj raznih relikvija.

Manastirska biblioteka nije baš brižno uređena. Imade mnogo slavenskih rukopisa. Odatle potječe i čuveno »Zografsko Evanđelje«. Tu se čuva slavenski rukopis »Kormčaje knjige«, slavenski rukopisi psalterija, trebnika i drugih liturgijskih knjiga.

Pretežna većina monaha u tom manastiru jesu Bugari.

Manastir leži u unutrašnjosti poluotoka u vrlo romantičnom kraju među strmim klisurama. Udaljen je koji sat od morske obale, gdje imade svoju luku i visoku kulu arsenal.

10. **Manastir Konstamonitski.** Leži nedaleko Zografa, udaljen koji pô sata od mora u unutrašnjosti poluotoka. Neki drže, da nosi ime po caru Konstansu, sinu cara Konstantina Vel. To se međutim ne zna sigurno. Prvi puta spominje se ovaj manastir u 11. vijeku, kad mu je bio na čelu neki iguman Hilarijon, rođak cara Aleksija I. Komnenca. I ovaj je manastir bio »izvrgnut« nastojanjima latinaša u 13. vijeku za obnovu jedinstva. Postradao je jako od požara dva puta: u vrijeme florentinskoga koncila i pod konac 16. vijeka. Za instauraciju manastira mnogo su troška uložili: bizantski car Emanuel II. Paleolog, te neka srpska kneginja Ana, koju nazvaše Čovjekoljubivom *(Φιλανθρωπηνή)* u 14. vijeku. Poslije g. 1870. bio je taj manastir u ruskim rukama, i u to vrijeme bio je posvema

[3] Monah, koji mi je pokazivao crkvu, uvjeravao me, kako neki arhimandrita nije htio da vjeruje, da je ta slika naslikana bez čovječje ruke, te je taknuo kažiprstom na slici svečevo lice, i prst mu se prilijepio za sliku tako, da ga nije mogao otkinuti, dok mu ga nijesu nožem odrezali od slike. Na tom mjestu navodno se odonda vidi mrlja na slici.

obnovljen. Sada je opet u grčkim rukama. Osobitih znamenitosti taj manastir nema.

11. **Manastir Vatopedski** (Kupinovo polje) najljepši je i najbogatiji g r č k i manastir. Leži na istočnoj obali Sv. Gore kraj mora. Po spoljašnjem obliku gradnje sličan je tvrdi. Sagrađen je od bizantskih careva. Po predaji bio je prvi osnivač toga manastira sam car Konstantin Vel. Za Julijana Apostate uništen bi od požara, a zatim bi obnovljen od cara Teodosija Vel. povodom zgode, kad se njegov sin Arkadije na povratku iz Italije na ovom mjestu spasio od brodoloma po zagovoru Bogorodičinu. Druga pak predaja kaže, da je taj manastir osnovan od trojice bogatih građana drinopoljskih: Atanasija, Nikole i Antonija na poticaj sv. Atanasija Atonskog.

Manastir je u svoje doba bio veoma bogat, jer je imao prostrane posjede u Makedoniji. Godišnji prihod ovog manastira iznosio je oko 50.000 Dukata. Ovaj je manastir znatan zbog gajenja nauke i obrazovanosti, jer je u njemu postojalo od g. 1749. kroz mnogo godina znamenito više učilište Atonska Akademija, gdje su atonski monasi crpli svoju teološku naobrazbu.

Ovome manastiru pripadaju još dvije naseobine kao filijale svojoj matici, a to je skit sv. Dimitrija i r u s k i s k i t s v. A n d r i j e u Kareji. Ovaj potonji kupiše Rusi g. 1842. za svoje monahe, te bi g. 1849. uređen nastojanjem poduzetnog Andrije Muravieva na cenobitskom principu. Veliki ruski knez Aleksije Aleksandrović položio je g. 1867. temeljni kamen za izgradnju velebne crkve sv. Andrije, kod koje se nije štedilo u troškovima na raskošno uređenje, tako te je ta crkva jedna od najljepših i najprostranijih na čitavom Atosu. Ovaj ruski skit sv. Andrije imade također vrlo lijepo uređenu biblioteku sa mnogo rukopisa i tiskanih djela iz ruske bogoslovske literature.

12. **Manastir Esfigmen.** Leži tik kraj mora na sjeveroistočnoj obali poluotoka, tako da mu o zidove udaraju morski valovi. Ovaj je manastir znatan zbog obilja ribolova, kojim se monasi ovog manastira i naročito bave. Po predaji imao bi ovaj manastir biti osnovan već u 6. vijeku od carice Pulherije. Sigurno je, da je postojao doskora poslije osnutka Velike Lavre

i Iverskog manastira. Postradao je mnogoput od Saracena i Agarenskih gusara. Potpuno bi obnovljen u 16. i 17. vijeku. G. 1705. povukao se u taj manastir Melenikijski mitropolita Grigorije, koji je nastojao oko obnove monaškog života u tom manastiru. U 18. i 19. vijeku bi u više mahova obnovljen nastojanjem i troškom carigradskih patrijarha. — U blizini ovog manastira nalazi se na sujednom brežuljku monaško naselje Samarija, blizu kojega leži znamenita eremitska spilja blaženoga Antonija Ruskog, pristupačna samo s morske strane. Ovaj Antonije Ruski osnivač je velike monaške Lavre u Kijevu. Taj je monah obukao »anđeosku« monašku mantiju u manastiru Esfigmenu i ovdje sastavio pravila za novoosnovani manastir u Rusiji. Umro je g. 1073. u Kijevu, 7. maja, u 90. godini života. Sada se iznad pomenute spilje nalazi crkva u čast toga blaženog Antonija Ruskog, podignuta 1845. a posvećena 10. VII. 1850.

U ovom su manastiru živjeli još neki drugi znatniji monasi, kao sv. Atanasije patrijar carigradski, zatim znameniti Grigorije Palamas, koji je bio iguman tog manastira i predstavnik čuvenog bogoslovskog naučnog smjera, koji je po njemu dobio posebno ime »palamitski bogoslovi«.

13. **Iverski manastir.** Leži nedaleko od morske obale na istočnoj strani poluotoka. Jedan sat hoda iznad njega izdiže se brdo Cuka *(Τσοῦκα)*. Po predaji došao je ovamo neki jerusalimski biskup Klement, koji je pokrstio stanovnike ovog poluotoka. Osnivačem pak toga manastira smatra se neki Ivan Iverski, zajedno sa čuvenim ocem atonskog monaštva, sv. Atanasijem oko g. 980. Crkva je posvećena u čast Uznesenja Bl. Dj. Marije. Odijelo slika na ikonostasu te crkve prevučeno je srebrenim pozlaćenim oklopom, što je posebni specijalitet ruske moskovske crkvene umjetnosti. Od slika smatra se najdragocjenijom slika Bogorodičina, koja je čudesnim načinom po pripovijedanju predaje sama prispjela preko mora u vrijeme nekoga monaha Gavriela, koji ju je ovdje trajno smjestio, te se prozvala »Iverska Bogorodica«. Znamenita je također ikona sv. Nikole, dobivena iz Rusije g. 1815. na 18. juna. G. 1654. sagrađena je u Moskvi filijala atonskog iverskog manastira blagodarnošću ruskoga cara Aleksija Mihajlovića.

Manastir je imao svojih vlastelinstava čak u Tiflisu, zatim u Turskoj i u Grčkoj.

14. **Manastir Karakala.** O osnutku i nazivu toga manastira nije se u predaji sačuvalo nikakve upomene. Zna se izvjesno, da je taj manastir temeljito obnovljen u 16. vijeku blagodarnošću moldavskog vojvode Ivana Petrova, i njegove pobožne kćeri. Od 14 ćelija, što se nalaze izvan toga manastira kao njegovo vlasništvo, imade i jedna ruska, pod imenom sv. Križa

15. **Manastir Kutlumusi.** Leži nedaleko Karije, udaljen 1 sat hoda od mora. Osnovan je u 13. vijeku, a zatim se kroz stoljeća pomalo nadograđivao i proširivao. U 16. vijeku mnogo su darivali za obnovu toga manastira vlaški i besarabski vojvode, napose Aleksandar Radulo. Blizu tog manastira nalazi se i naseobina (skit) sv. Pantelejmona sa 21 grčkom, jednom srpskom i jednom bugarskom ćelijom. Ovi se monasi bave izradbom devocionalija, rezbarstvom i drugim zanatima, i time privređuju svoj kruh.

16. **Manastir Velika Lavra.** Leži na najistočnijem iskrajku Sv. Gore 40 m nad morem s prekrasnim vidikom na otoke Egejskoga mora. Odostrag diže se vrhunac Atos visok 1935 m sa crkvicom Bl. Dj. Marije na vrhu. Ovaj se manastir može smatrati u neku ruku maticom svih svetogorskih manastira. Osnovan je u 9. stoljeću od patrijarhe atonskih monaha sv. Atanasija Atonskog. Sagrađen je u 10. vijeku od cara Nikefora Foke (963.—69.). Crkva je posvećena u čast Navještenja Bl. Dj. Marije. Ikonostas načinjen 1887. čitav je od mramora. U lađi čuva se jedna slika Spasiteljeva iz 9. vijeka, darovana od carice Teodore, zatim dvije slike Spasiteljeve i jedna Bogorodičina iz 12. vijeka, što su ih darovali carevi Aleksije Komnenac i Andronik. Urešene su bogatom pozlatom i draguljima. Oltar je od mramora. Na njemu stoji srebreni bizantski križ pozlaćen i optočen draguljima. Među mnogim slikama znatna je i ona sv. Atanasija osnivača te lavre, darovana od Hrvatskog i ugarskog kralja Ivana Vladislava. U pareliksiju 40 mučenika nalazi se stara slika Isukrstova, gdje se na vratu vidi rana od turskog taneta g. 1821., iz koje je navodno potekla krv. Tu je i grob sv. Atanasija s njegovim moćima. Nad njim gori sedam srebrenih kandila.

Nedaleko ove lavre nalazi se na nepristupačnom obronku ćelija znamenitoga gore spomenutog Grgura Palamite, po imenu Glosia.

17. **Manastir Stavronikita.** Leži na istočnoj obali poluotoka u sredini između Iverskog i Pantokratorskog manastira. Nekada je taj manastir pripadao kao naseobina samostalnom manastiru Filotejskom. G. 1522. osnovan bi od carigradskog patrijarhe Jeremije I. ovdje samostalni manastir uz otkup od 4000 aspra, što ih je dao g. 1533. iguman Grigorije Giromirski filotejskom manastiru. Predaja kaže, da je patrijar Jeremija kod toga manastira jednom s ostalim monasima ribario i zahvatio mrežom čudotvornu mozaik sliku sv. Nikole, koja je od vremena kipoborskih bila kroz 380 godina u vodi i uščuvala se posvema neoštećena.[4] Zbog toga je posvetio taj manastir u čast sv. Nikole biskupa iz Mire i čudotvorca. Ime nosi po slici Bl. Dj. Marije nazvanoj Stavronikita, što se nalazi u crkvi toga manastira. Manastir imade još 11 naseobina u okolišu, od kojih u pet nastavaju ruski monasi, a u jednoj bugarski.

18. **Manastir Pantokrator** (Svedržitelj). Leži na istočnoj obali poluotoka nedaleko od mora na obronku. Neki drže, da je osnovan u drugoj polovini 12. vijeka za cara Emanuela Komnenca,[5] a drugi tvrde, da je sagrađen u 14. vijeku od velikog vojvode Aleksija i brata mu Ivana.[6] Ovome manastiru pripada naseobina sv. Ilije, gdje stanuju sami ruski monasi. U pantokratorskom manastiru živio je čuveni istočni bogoslovski pisac i poznavalac sv. Otaca, Nikodim Hagiorita (Svetogorski) rođ. 1748. a † 1809.[7]

19. **Manastir Filotejski.** Leži na istočnoj obali poluotoka iznad Strimonskog zaljeva, odakle se pruža pogled na otoke Tasos i Samotraku. Osnovao ga je blaženi Filotej koncem 10. vijeka, a po njemu dobio je i ime. Manastir se povećavao prinosima bizantskih careva: Andronika I. i II., Ivana I. Paleologa

[4] Hofmann: Athos e Roma pag. 27.

[5] Isidor Sibernagel, Verfassung und gegenwärtiger Bestandsämtlicher Kirchen des Orients, Regensburg 1904. (8°—396), str. 54.

[6] *Γερασίμου Σάλιη Ναξίου, Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Καρεαί* 1923. str. 67.

[7] M. Jugie: Theol. dogm. christ. orient. t. I. str. 530.

i srpskog cara Dušana Silnoga. God. pak 1492. darivaše ga Leoncije i Aleksandar, gruzinski knezovi. Manastir je mnogo postradao od požara 26. IX. 1871., te bi tek djelomice restauriran g. 1885.—6. U blizini manastira imade još 6 grčkih i 6 ruskih eremitskih ćelija.

20. **Srpski manastir Hilandar.** Ovaj se manastir nalazi koji sat i pô hoda udaljen od mora, gdje leži već spomenuti manastir Esfigmen, u unutrašnjosti poluotoka u pitomoj kotlini. Manastir je karakteristično građen u obliku kvadrata na tri do četiri sprata u visinu. Osnovan bi od srpskoga kralja Stefana Nemanje g. 1197., koji se kasnije u istom manastiru zakaluđerio i uzeo ime Simeon. Suosnivač toga manastira jest također njegov sin Rastko prozvan Sava, kasniji arhiepiskop i prosvjetitelj Srba. U sredini stoji drevna crkva Prikazanja Bogorodičina, sagrađena najprije od Stefana Nemanje, a kad je svršetkom 13. vijeka izgorjela, sagradio je na istim temeljima novu Stefan Uroš Milutin g. 1292. Ta stoji još i sada. Na desnoj strani kora nalazi se igumenski tron, ukrašen rezbarijama različitih prizora, podignut troškom bosanskoga mitropolite Isaije g. 1635. Ikone Spasitelja i Bogorodice na tom tronu jesu umjetnine iz 12. ili 13. vijeka. Nasuprot tronu nalaze se 24 stare miniatur slike, izvedene u strogo bizantskom stilu, a predočuju različite biblijske prizore. Dio crkve za hodočašćenje dograđen je g. 1688. troškom temišvarskog mitropolite Vasilija. U svetištu nalaze se tri dragocjena relikvijara s relikvijama sv. Križa. Jedan od tih darovao je sv. Savi car Ivan Vatac; drugi imade grčki natpis »Ἀποκαθήλωσις« — raspinjanje. U tom se nalaze također relikvije trnove krune Kristove, komadić trske, dio darova od pobožnih Maga, krv u prahu sv. Georgija, moći sv. Barbare, komadić sv. kupine (!), koju je Mojsije vidio gorjeti na gori Horebu. Te su darove u razno doba dobili srpski kraljevi i poklonili ih hilandarskom manastiru. Kritičkih dokumenata o antencititetu tih relikvija dakako nema. Pokazuju se i druge mnoge relikvije, među ostalima i komad lubanje (!) proroka Isaije.

Zanimivo je, što mi je neki monah pričao o jednoj »čudotvornoj ikoni«, koja se naziva »Popovska Bogorodica«. Ta se ikona u staro doba nosila u ophodu, što se obavljao neke go-

dišnje svetkovine u hilandarskom manastiru, sve do mora kod obližnjeg susjednog manastira Esfigmen i natrag. Nosili bi je dvojica jeromonaha (monasi svećenici). Kad je jednom polazio ovakav ophod tik uz more, dogodilo se, te je jednoga od jeromonaha, što je pomagao nositi sliku sa strane morske, bacila (!) neka nevidljiva sila u more, tako te se jedva spasio od smrti, a ikona na veliko začuđenje sviju, koji su pratili ophod, ostala je stajati u rukama drugoga jeromonaha, koji ju je držao samo za jedan ugao, i tako je donio sam natrag u manastir Hilandar. Onoga jeromonaha upitali su, šta je skrivio, da se na njemu ikona tako osvetila, a on je priznao, da je bio »jeretik«, koji je tajno pristajao uz »latine«. Od toga doba se navodno ova ikona više ne nosi u ophodu, i prozvana bi »Popovska Bogorodica«.

Iza igumenskog trona ispod južnog zida lađe nalazi se grob sv. Simeona (Stefana Nemanje). I o tom grobu pričao mi isti monah nešto čudnovato. Kad bi iskopano tijelo sv. Simeona, da bude preneseno u domovinu (Srbiju) i tamo da se zakopa, okupili se svi monasi hilandarskog manastira oko tijela Simeonova i briznuli u plač. Kad gle čuda, ustade tijelo Simeonovo i progovori: »Ne plačite, moji monasi, što mene nose odavle! Ja ću vama ostaviti drugu utjehu na svom grobu...!« Neko vrijeme poslije, kako bi odneseno tijelo Simeonovo, porasla je iz kamenoga groba Simeonova jaka vinova loza, koja već kroz nekoliko stotina godina jednako uspijeva i svake godine donosi rod. Monasi suše njezino grožđe i daju ga na dar hodočasnicima, a oni ga upotrebljavaju kao lijek proti neplodnosti. (!)

Pokraj igumenskog trona nalazi se biskupski štap sv. Save sa srebrenim zavojima, a jabuka mu je ukrašena draguljima. Taj je štap darovao sv. Savi bizantski car Aleksije Komnenac. Stijene crkve islikane su fresko slikama sve u bizantskom stilu.

U dvorištu manastira na sjevernoj strani od crkve nalazi se nekoliko visokih cipresa, za koje se drži, da ih je zasadio sam sv. Sava.

Posebne je pažnje vrijedna blagovaonica (trpezarija) hilandarskog manastira. Dugačka dvorana, po zidovima islikana prizorima iz života sv. Save, a u pročelju imade masivni mramorni stô s udubinama za čaše. Rekoše mi, da je duž dvorane po sredini bio ovakav stô sav od mramora, ali je to na razne strane odvezeno; samo je ostao još onaj u pročelju. Uočio sam, da je u fresko slikarijama ostalo tragova naročitoga kulta sv. slavenskih apostola Ćirila i Metoda. Na kapiji, kroz koju se ulazi u manastir, imade također s jedne strane slika sv. Ćirila, a s druge sv. Metoda, sa ćirilskim natpisima imena ovih svetaca.

Osim pomenutih već srpskih vladara darivali su hilandarski manastir: srpski car Dušan Silni, zatim vlaški (rumunjski) knezovi, bizantski car Andronik II., te ruski carevi Ivan Vasiljević, Teodor Ivanović i Aleksije Mihajlović.

Hilandarska biblioteka veoma je skromna i primitivna, ali sadržaje i dosta vrijednih starih djela. Imade 6 pergamentnih rukopisa iz 12.—18. vijeka, zatim 19 rukopisa papirnatih iz 15.—18. vij. i 68 djela crkveno-muzičkog sadržaja. Pored toga imade i ponešto tiskanih djela iz bogoslovske struke te raznih liturgijskih knjiga.

Hilandarskom manastiru pripada kao matici 24 ćelija (konaka) u Kareji i okolici, od kojih u 14 nastavaju grčki, u 8 ruski i u 2 bugarski monasi. Nedaleko od hilandarskog manastira u gori nalazi se i ruski konak sv. Trojstva, te sv. Ivana Krstitelja.

Od srpskih konaka u Kareji najznatniji je »Paterica«. Tu je pohranjen igumenski štap sv. Save; ovdje je najprije stanovao sv. Sava. Drugi znatni srpski konak u Kareji zove se »Tipikarion« sv. Save. Tu se nalazi znamenita slika Bogorodice koja doji Djetešce, donešena iz palestinske lavre sv. Save. Ovdje je napokon pohranjen i dragocjeni literarni spomenik »S l a v e n s k i t i p i k s v. S a v e«.

II. Atonsko monaštvo.

Prvi počeci monaškog života niču u davno doba kršćanske starine na tlu istočne Crkve. Patrijarhama monaškog života uopće smatraju se sv. Pavao iz Tebe, sv. Antonije Pustinjak iz Kome, sv. Pahomije i sv. Bazilije Veliki; živjeli su u 4. vijeku. Ovi odrediše karakteristične smjerove monaškom životu, prema kojima se razviše kasnije glavni tipovi monaštva. Iz zajedničke domovine monaštva, t. j. iz istočne Crkve presađeno je monaštvo na tlo zapadne Crkve, gdje je zadobilo prema posebnim socijalnim i kulturnim prilikama na zapadu i svoje specifične osebine, kojima se razlikuje od istočnog monaštva.

Prema načinu monaškog života razvila se u glavnom u istočnoj Crkvi tri tipa monaštva: a) anahorete ili eremite, kojima pripadaju kao podvrste i stilite; b) cenobite; c) sarabaite, od kojih nastadoše tako zvani gyrovagi i idioritmici.

I. Tip anahoreta ili eremita.

To su monasi, koji su se povukli iz svijeta u pustinju, da tamo provode život u potpunoj samoći. Ako se anahorete udruže, da svi iz istoga okoliša stanuju na okupu, ali tako, da svaki od njih imade zasebnu ćeliju ili kućicu *(κολύβη)* za stanovanje, nastaju tipovi anahoretskih ili eremitskih manastira po imenu **Laure**, a monasi se zovu keliote. Prvi organizator anahoretskih manastira je sv. Antonije Pustinjak. Kao specifična podvrsta anahoreta poznati su već u prvom početku stilite, prozvani tako zbog svoga posebnog načina života na stupu.

Najstarije monaške naseobine na Atosu pripadale su anahoretskom ili eremitskom tipu. Fresko slikarije u trpezarijama

i crkvama atonskih manastira predočuju nam zorno tipove pravih anahoreta ili eremita: mršave, gole, koščate ljudske pojave, odjevene samo oko bokova pojasom ispletenim od smokova lišća, s dugačkom raspuštenom kosom preko ramena i leđa te sijedom bradom, koja se spušta sve do tla. U ovakvom portretu predočeni su obično sv. Onufrije i sv. Petar Atonski. Stroge ove asketske pojave pravi su pustinjački tipovi, koji bi se često znali dovinuti vršku savršenstva asketskog života, te bi se prozvali hesychaste (prema grčkoj riječi *ἡσυχάζω* = mirovati). Vrst monaha hesihasta bila je poznata na istoku već u 5. vijeku, a nazivali su tako one monahe, koji su bili odani mističko-kontemplativnom životu. Hesihazmom se nazivalo takvo stanje duše, gdje bi pojedinac polučio toliki stepen duhovnog savršenstva, te bi mogao u neprekidnoj molitvi biti trajno sjedinjen s Bogom. O takvom stanju duše, gdje ona na neki način posve miruje u blaženom pokoju sjedinjena s Bogom u kontemplaciji, i oslobođena od požuda, govore u kršćanskoj starini poznati mistici kao sv. Maksim Ispovjedalac i sv. Ivan Klimak.[8]

Hesihastički asketski način života po svojoj prirodi iziskuje kao preduvjet i temeljito poznavanje izvjesnih teoretskih načela o duhovnom kontemplativnom životu, i zato nije prikladan za takve monahe, koji su posvema neuki s obzirom na poznavanje elementarnih načela askeze.

Mistici su se služili u svojim spisima često zornim poredbama i metaforama, da objasne svrhunaravni način mističkog kontemplativnog života, a kod atonskih bi se monaha zbog njihove neukosti dešavalo, da su takve metafore i poredbe shvaćali u literarnom značenju, i tako se kod atonskih monaha hesihazam degenerirao u besmisleni formalizam. K tomu je pridošao još utjecaj masalijanskog i bogumilskog krivovjerja. Početkom 14. vijeka je na Atosu gotovo sasvim ponestajalo smisla za hesihastički asketski život. U to dođe na Atos čuveni monah Grgur Sinajski, koji je pregnuo, da obnovi duh hesihastičke asceze među atonskim monasima.

---

[8] Jugie: Theologia dogm. christianorum orientalium tom. I. (Parisiis 1926, — 8° — 728.) str. 431.

Kao rezultanta svih tih utjecaja razvio se u neku ruku posebni sistem atonskog hesihazma, koji se u glavnom može svesti na ova osnovna načela:

1. Bog stanuje u duši pravedničkoj i očituje joj se kao neko neiskazano svjetlo, koje ju napunja čudnovatim slastima i utjehama.

2. Duša je smještena u srcu ili u sredini trbuha.

3. Hesihasta treba da svoj duh, koji hoće da se vanjskim stvarima rastresa, svim silama nastoji povratiti natrag u svoje tijelo i srce, da ga tu zatvori i privede k sabranosti.

4. Da se sigurnije polući taj učinak, mnogo pomažu i neke tjelesne akcije, kao susprezanje daha, upiljivanje očiju u srce, ili u sredinu trbuha, ili u pupak.

5. Kad je ovako duh sasvim u srce povraćen i sabran, obasjava ga božanstveno svjetlo, te ga sa svih strana opkoljuje i čudnovato naslađuje.

6. Ovo božanstveno svjetlo jest isto, što i posvetna milost, svjetlo slave i sama slava ili blaženstvo svetih. Po nauci hesihasta to je svjetlo nešto božanstveno, nestvoreno, neodijeljeno od božje biti, ali ipak nešto stvarno različno od nje. Božja naime bit kao takva, ne dopušta da tko od nje udioništvuje, niti se može vidjeti, niti komu saopćiti. Ovo pak božanstveno svjetlo vidjeli su tjelesnim očima, uzdignutim i okrijepljenim po natprirodnoj sili, sv. Stjepan, Savao kod Damaska i apostoli na gori Taboru. Svjetlo naime, u kojem se naš Gospod pokazao preobražen i obasjan bila je slava, sjaj, zraka samoga božanstva, dakle nešto nestvoreno, premda različno od božje biti.[9]

Ovaj sistem hesihazma nadopunio je još kasnije znameniti Grigorije Palamas nekim posebnim dodacima i tumačenjima, tako te bi taj ponovno nadopunjeni, a u istinu iskvareni, sistem hesihazma prozvan p a l a m i z a m.

Hesihaste provode sate i dane u potpunom mirovanju, uronjeni u razmišljanje o vječnim istinama. Karakteristična je njihova poza, da stoje nepomičnim pogledom vertikalno niz pupak upiljenim o tle. To su dakako vrlo rijetke pojave.

[9] Jugie: o. c. 432.—434.

Prvi je organizovao atonske anahorete sv. Atanasije Atonski u 10. vijeku, da su se stali skupljati u lavre. On je osnivač najznatnije atonske anahoretske naseobine V e l i k a L a v r a na najjužnijem iskrajku poluotoka Atosa.

Monaha anahoreta ili eremita imade još i danas na Atosu prilično mnogo. Osim spomenute naseobine Vel. Lavre, gdje stanuju svi na okupu a svaki u svojoj posebnoj kolibi, imade ih po čitavoj gori raštrkanih što u sasvim osamljenim eremitskim kolibama, što opet u zaseocima od nekoliko koliba zajedno. Monasi anahorete, što stanuju u tim kolibama, zovu se kelioti ili askete. Tu oni provode život sasvim samostalno. Obrađuju sami određeni im dio zemljišta, zasađen vinovom lozom ili različitim povrćem, prehranjuju se voćem i drugim plodinama, smokvama, trešnjama, jabukama, kruškama, grožđem i t. d. Mogu se baviti i kakvim obrtom, kao primjerice pletenjem košara, rezbarenjem, tkanjem, pletenjem ili priređivanjem biljnih ekstrakta, esenca i t. d.

Današnja monaška disciplina atonskih anahoreta.

Prema odredbama trulanskoga crkvenog sabora g. 692. može da postane anahoretom onaj monah, koji se kroz tri godine kušnje u cenobitskom manastiru pokazao, da je podoban živjeti kao eremita, a poslije toga proboravio za pokus jednu godinu samostalno u kojoj kolibi. Prema tomu vrijeme kušnje za eremitu traje 4 godine. Ovako prokušani monah dobiva po tom dopuštenje od ordinarija, da se smije odijeliti u samostalna eremitu. Eremita ne smije nikada napustiti svoga boravišta, osim u slučaju skrajnje potrebe, ili zbog općega dobra, ili da pođe u manastir umrijeti; ali ni u ovim slučajevima ne smije ostaviti svoje kolibe bez prethodnog dopuštenja ordinarijeva.

U doba sv. Atanasija Atonskog bilo je prema njegovom monaškom pravilu dopušteno samo petorici hesihasta, da provode život u osamljenim kolibama. Na nedjelje i blagdane silaze iz gore u obližnje manastirske kapele ili crkve na liturgiju. Ako stanuju na okupu, imadu redovno zajedničku crkvu. Ovakve naseobine od više eremita na okupu zovu se s k i t i.

Njima upravlja jedan monah iz onoga manastira, kojemu pripada ovakav skit. Taj upravitelj nosi ime *δικαῖος* = nadstojnik.

Današnji se atonski anahorete ne brinu mnogo za uzorno kultiviranje svojih naselja, već imadu neznatne zahtjeve i zadovoljavaju se u glavnom s onim, što pod utjecajem blagog podneblja samo urodi. Izuzetak čine nekoje ruske naseobine, koje drže u redu čitave gajeve maslinika, voćnjaka, te dosta pomno uređene bašće s raznim povrćem.

II. Tip cenobitskog monaštva.

Začetnik cenobitskog monaškog života jest sv. Pahomije, koji je osnovao prvi cenobitski manastir na nilskom otoku Tabenni i napisao pravila za cenobitski monaški život g. 325. Ova je pravila kasnije usavršio sv. Bazilije tako, te još danas čine jezgru monaških pravila za cenobite istočne Crkve.

Bitna karakteristika toga monaškog tipa jest, da monasi provode zajednički život u jednom manastiru, pod zajedničkom upravom kao jedna monaška obitelj (*κοινὸς βίος* = zajednički život). Nijedan monah ne smije imati privatnog imetka, već je sva imovina zajednička manastirska. Imadu zajedničku trpezu (blagovalište), zajednički pribivaju liturgiji i pjevanju časova. U slobodno se vrijeme svaki monah imade baviti prema odredbi starješine određenim poslom. Bave se gdjegdje i obrtom. Stanuju i spavaju u zajedničkim prostorijama. Počivalište im je sasvijem jednostavno: po sobi unaokolo uza zid proteže se neprekinuto drvena sofa, pokrivena grubim ponjavama i tvrdim jastucima, napunjenim slamom. Monasi se polijegaju uzduž jedan za drugim. Stane ih obično po 8 u jednu sobu.

Na čelu svakog cenobitskog manastira stoji iguman (*ἡγούμενος*) = opat, prior. Njega biraju monasi većinom glasova između uglednijih kandidata, koji su poznati kao prokušani i postojani u uzornom monaškom životu, poznadu dobro monaška pravila i imadu sposobnosti za upravnu službu. Izabranog potvrđuje, imenuje i ustoličuje biskup obredom *χειροθεσία*, i tom prilikom dobiva od biskupa igumanski plašt ili palium. Prigodom ustoličenja dižu ga monasi triput u vis i kliču mu: „*Ἄξιος*“ = dostojan! Na to ga biskup poljubi, a

isto tako i svi ostali monasi. Na svršetku mu biskup predaje igumanski štap, kao simbol upravne vlasti. Ako se u jednom manastiru ne bi našlo sposobna monaha za igumana, može biskup imenovati sam i kojega monaha iz drugoga manastira. Iguman imade neograničenu i vrhovnu upravnu vlast nad dotičnim cenobitskim manastirom. Jedino ne smije da bez privole ordinarija otuđi koji dio manastirskog posjeda. On je odgovoran za disciplinu u manastiru. Njemu o bok stoji zamjenik, proiguman ili epitrop = *ἐπίτροπος*. Mandat igumana traje obično 2 godine, osim u manastirima zvanim S t a v r o p i g i j a, gdje sam patrijar imenuje igumana d o ž i v o t n o. Važnu službu vrši također tajnik manastira, *γραμματικός* ili *γογιότατος*, kojega služba traje doživotno. On bilježi važna riješenja starješina ili čitavog monaškog zbora i vodi korespondenciju manastira. Još valja spomenuti neke funkcionare, kao ekonoma, rizničara, prokuratora i milostinjara.

Prema tomu se vidi, da se konstitucija istočnjačkih cenobitskih manastira u bitnosti ne razlikuje mnogo od zapadnjačkih manastira benediktinskoga reda.

Od atonskih manastira zadržali su još do danas cenobitski karakter ovi: Sv. Pavla, sv. Grigorija, sv. Dionizija, Ksenofontov, Ruski manastir sv. Pantelejmon, Simon Petra, Zograf, Konstamonit, Esfigmen, Kutlumusi i Karakala; dakle u svemu 11 manastira.

Svi pak ostali samostalni manastiri, izuzevši onaj Velike Lavre, (koji kako rekosmo pripada anahoretskom tipu), poprimili su karakter slobodnih tako zvanih idioritmičkih manastira.

III. Tip idioritmičkog monaštva.

Ovaj se tip monaštva stao uvoditi na Atosu istom potkraj 14. vijeka i stao tijekom vremena sve više prevladavati. Već etimološko značenje ovog naziva *ἰδιόῤῥυθμος* upućuje nas, da je način života ovih monaha posvema oprečan onomu cenobitskom, a opet nije identičan s onim, što se zove anahoretski ili eremitski monaški život. Mjesto strogo hierarhične uprave imadu oligarhijsku, uređenu na republikansko-demokratičkom principu, od zbora nekoliko monaha, izabranih glasovanjem.

Pripadnicima ovoga monaškog tipa slobodno je posjedovati privatno vlasništvo. Stanuju u manjim skupinama ili zajednicama, ali bez ikakvih posebnih obveza na zajednički život, ili kao samostalni privatnici u odijeljenim kućama ili zgradama. Ne blaguju kod zajedničkog stola, nego svaki napose, osim na svetkovine, ili u izvanrednim zgodama. Nijesu vezani ni na nošenje jednoličnog odijela, već im je to prepušteno na volju, izuzevši kapu k a m i l a v k u. Bave se privatnim poslovima sasvim po volji. Zajednička im je samo liturgija i groblje. Prema tomu ovakav način života sve se više udaljuje od monaškog duha. Ne valja se dakle čuditi, što i sama istočna crkva nije taj način monaškog života nikad izrijekom odobrila, premda se uvelike proširio i stao preotimati mah među monasima. Uvukao se naime među cenobitsko monaštvo tako, što se stalo popuštati u vršenju discipline i održavanju strogosti monaških zavjeta. Ovaj tip monaštva ne bi se dakle ni smio nazivati monaštvom u strogom smislu riječi, jer uistinu nije drugo nego simptom dekadence monaškog života u pravoslavnoj crkvi. Zato su ovakav tip monaštva osuđivali ne samo carigradski patrijarhe, nego i carevi, kaošto i mnogi znameniti monasi. Tako se primjerice grčki monah Pahomije u 16. vijeku izražava o njima vrlo drastičnom poredbom govoreći: »Ovi slobodni monasi, budući da su bez starješina, te žive po v l a s t i t i m pravilima i odredbama, a nipošto po onim, što ih je dala sveta i vaseljenska crkva, slični su ženi bludnici, koja sa svakim čovjekom nedopušteno opći.« Sv. Benedikt pak već davno prekorava ovakvu vrst monaštva riječima: »Veri sunt sarabaitae, qui nulla regula adprobati . . . adhuc operibus servantes saeculo fidem, mentiri Deo per tonsuram noscuntur . . . De his melius est silere quam loqui.« Slično se na njih tuži još prije sv. Jeronim, kad opisuje život egipatskih monaha.

Nažalost ovakav je tip monaškog života silno preoteo mah na Atosu, tako te je stekao najveći broj sljedbenika i ugnijezdio se gotovo u polovinu svih najznatnijih atonskih manastira. Ovom tipu atonskog monaštva pripadaju naime ovi manastiri: Dohijar, Ksiropotamski, Vatopedski, Iverski, Stavronikita, Pantokrator, Filoteja i H i l a n d a r. Dakle u

svemu od 20 njih 8 sa raznim filijalama (skiti), koji im pripadaju kao maticama. U ovoj vrsti monaha ishlapio je svaki smisao za pravi duhovni i asketski život, i sva je njihova pobožnost tek u mekanizmu liturgijskih formi.

IV. Monaški stepeni.

Kad imamo pregled o glavnim kategorijama atonskog monaštva, treba još da u najkrupnijim crtama izbliže ogledamo glavna načela unutrašnje monaške discipline i način, kako primjenjuje atonsko monaštvo monaške propise u praksi.

1. P r i m a n j e u m o n a š k i s t a l e ž (n o v i c i j a t).

Kandidati, koji žele da stupe u monaški čin, treba da, prema odredbama carigradske sinode za Fotija, provedu tri godine u novicijatu (*δοκίμιον, δόκιμος*). Izuzetak od toga pravila smio bi se učiniti tek kod onih kandidata, koji su poznati, da su već otprije provodili život na glasu asketskog savršenstva, ali ni oni ne bi smjeli da budu primljeni prije polugodišnje kušnje. Vrijeme kušnje smije se skratiti i onda, ako se kandidat desi u smrtnoj pogibli, a vruće bi želio da umre kao monah.

2. R a s o f o r i.

Kad prođe propisano vrijeme kušnje, oblači biskup kandidate u monaško ruho. Kandidati početnici dobivaju usku dugačku haljinu tamne boje i od grube tkanine, a zove se *ῥάσος*. Po njoj dobivaju monasi početnici i ime r a s o f o r i (*ῥασοφοροῦντες*). Opasuju se kožnim pojasom, a na glavi nose kamilavku. Na Atosu je propis, da svaki početnik mora provesti barem dvije godine u stepenu rasofora, a zatim dobiva takozvanu malu monašku mantiju, nazvanu *παλλίον*. Po njoj se stupa u daljnji monaški stepen, nazvan

3. M i k r o s h i m i (*μικρόσχημος*).

Taj stepen istočnog monaštva odgovara analogno prema propisima zapadnog redovništva redovničkom stepenu zavjetovanih (professi), jer kod oblačenja palija istočni monasi polažu zavjete čistoće, siromaštva i poslušnosti.

Oni koji provedu dugo vremena prokušani u ovom stepenu monaškog života, te se odlikuju revnošću u ispunjavanju monaških pravila, postizavaju posljednji monaški stepen, kad se oblače u tako zvanu veliku ili anđeosku haljinu, prema kojoj se nazivaju

4. Megaloshimi *(μεγαλόσχημοι)*.

Ovi nose na plećima kukuljicu u obliku škapulara, označenu sa pet krstova. Oni koji provedu najmanje sedam dana kao monasi obučeni u tu haljinu, imadu pravo, da u njoj budu i zakopani poslije svoje smrti.

S obzirom na hijerarhijske stepene dijele se istočni monasi slično kao i u zapadnjačkom redovništvu:

1. na obične monahe *(μόναχοι)* kao na zapadu braća lajici;

2. na hijerođakone *(ἱεροδιάκονοι)*, koji imadu đakonski stepen sv. reda;

3. na hijeromonahe (jeromonahe, *ἱερομόναχοι*), koji imadu stepen prezbiterata. Ovi se zovu u strogom smislu kaluđeri *(καλόγεροι* = lijepi starci).

4. Svjetovnjaci pak, koji stalno borave u manastiru kao sluge, a katkada budu kasnije primljeni u monahe, zovu se *κοσμικοί* Mnogi manastiri drže ovakve, da im budu težaci ili kmetovi na njihovim prostranim posjedima.

V. Asketski život atonskih monaha.

Sav asketski život atonskog monaštva svodi se danas u glavnom na tri poglavita sredstva, pomoću kojih se nastoji oko napretka u duhovnom životu, a to su: a) molitva i liturgijski čini, b) post, c) odijeljenost od svijeta. O svakom od toga trojega treba da promotrimo, kako se njime služe atonski monasi, da po tom uzmognemo prosuditi cjelokupni monaški duh istočne pravoslavne crkve.

1. Molitva i liturgijski čini.

Na zajedničku molitvu u koru strogo su vezani po monaškim regulama samo cenobitski manastiri, dok tako zvani

slobodni monasi ili idioritmici mogu obavljati dnevne časove u koru, ali ne moraju; to im se dakle pušta sasvim na volju. Jutarnji se časovi mole obično između 7—9 sati, a popodnevni obično između 4—6 sati, i to pjevajući. Na velike blagdane drže se bdijenja (vigilije). Tada se veći dio noći provodi u molitvi noćnih časova. Osim moljenja časova u koru nijesu monasi vezani ni na kakve druge vrste molitve.

Boraveći na Atosu imao sam u raznim manastirima mnogo prilike, da promatram s formalne strane način molitve atonskih monaha, te sam u svojim opažanjima zamijetio neke karakteristične momente, koje sam slobodan ovdje iznijeti vjerno, kakve sam o njima dobio impresije.

Najveća se pažnja skreće kod molitve na minucijozno izvršivanje brojnih ceremonija, kao naročito često cjelivanje svetih ikona, križanje i klanjanje koje se redovno potrostručuje. Klanjanje je dvovrsno: Duboki poklon sagibanjem gornjega tijela do pojasa i doticanjem vrška ruke do tla (malo metanisanje *μετάνοια* i prostracija *(προσκύνησις)* ili padanje ničice na zemlju. Broj malog metanisanja kreće se prema savršenstvu monaha između minima 60 i maksima 1200 na dan. Što se tiče vanjske sabranosti i pobožnosti u obavljanju tih ceremonija kod zajedničke molitve, opazio sam, da to najlošije obavljaju grčki monasi, kod kojih se općenito zapaža potpuno pomanjkanje smisla za estetski ukus i pijetet, tako te ostavljaju u svemu dojam mekaničkog formalizma bez sjenke prave pobožnosti. To se uostalom također vidi i po svoj vanjštini njihovih hramova, koji su gotovo svi bez izuzetka veoma zapušteni, zaprašeni i uopće u silnom neredu; liturgijsko im je ruho zamazano i otrcano, tako te je odvratno za gledanje. Ispod svake je kritike kod grčkih monaha na Atosu liturgijsko pjevanje. Naprotiv sa mnogo pijeteta, majestetičnog liturgijskog ukusa, puni nježne i duboke pobožnosti obavljaju ove obrede ruski monasi na Atosu. Oni se također mnogo brinu, da im hramovi i liturgijsko ruho budu u najuzornijem redu, te što ukusnije i bogatije opremljeno. Imao sam prilike da s udivljenjem promatram bogato, ukusno i uzorno uređene ruske crkve u skitu sv. Andrije i Pantelejmonskom manastiru. Potpuna opreka grčkim

monasima jesu ruski monasi također u preciznosti liturgijskog pjevanja.

U asketskom monaškom životu istočne pravoslavne crkve, može se prosječno sa sigurnošću reći, da se molitva uvelike cijeni kao moćno duhovno sredstvo, i da vlada veliko pouzdanje u moć i uspjeh molitve, osobito u svrhu polučenja milosnog života. No karakteristično je, da oni pravi realni izvori milosti, kaošto je sv. misa i sv. sakramenti, nijesu u razmjernoj cijeni prema svojoj svrhunaravnoj vrijednosti. Tako primjerice sv. liturgija (misa), premda je centrum kršćanskog bogoslužja, ipak se u većini atonskih manastira ne vrši svaki dan, nego samo na nedjelje i blagdane. Valja spomenuti, da se manastirske crkve drže zatvorenima u sve vrijeme, dok se ne obavlja zajednička molitva ili liturgija, i rijetko se otvaraju i na molbe stranaca, ako bi ih htjeli razgledati u vrijeme izvan molitve. Primanje sv. sakramenta biva još rjeđe. Atonski monasi npr. smatraju da su potpuno udovoljili svojoj dužnosti, ako jedamput na godinu, i to o Uskrsu, prime sakramenat pokore i presvete Euharistije. Revni monasi primaju ove sakramente do četiri puta na godinu, dok izvanredno pobožni smiju najviše svakih 40 dana da pristupe sv. pričesti. Prije primanja sv. pričesti treba da monah tri dana strogo posti.

Ovaj se rigorizam uvriježio u kasnijim vremenima, kad je počeo uopće popuštati duh monaške asketske revnosti, dok je u starijim vremenima vladala sasvijem protivna praksa; što više u vrijeme jedinstva bilo je primanje sv. sakramenata mnogo češće, a zbog toga i asketski život bujniji. Ovaj rigorizam novijeg doba u pravoslavnom monaštvu gledom na primanje sv. sakramenata, a napose presv. Euharistije podsjeća nas na jednu analognu pojavu, što je susrećemo na zapadu u janzenističkom krivovjerju.

Na smrti primaju monasi okrepu sv. sakramenata umirućih. Umrli se monasi pokapaju u kućnom groblju. Tri godine poslije smrti iskopaju im se kosti iz groba. Na lubanji označi se pokojnikovo ime i dan smrti. Te se lubanje pohranjuju u suterenskim izbama naslagane na policama, dok se kosti od ruku i nogu naslažu u kutu kao cjepanice drva jedna uz drugu.

2. Post.

Među osobita sredstva asketskog života pripada i post. Bit posta u pravoslavnoj crkvi stoji u potpunoj apstinenciji od blagovanja mesa toplokrvnih životinja. Takvog se mesa na čitavoj gori Atosu uopće ne dobije. Utorkom, četvrtkom, subotom i nedjeljom dopušteno je blagovanje mlijeka, sira i jaja, a ostale dane zabranjeno je i to. Blaguje se u dva obroka na dan: u 10 sati prije podne ručak, a u 5 sati popodne večera. Prije i poslije jela mole se propisani psalmi, analogno kao kod zapadnog redovništva. Za čitavo vrijeme obroka čita se duhovno štivo, obično životi svetaca napose članova monaškog staleža. To im je ujedno gotovo jedini način teoretske pouke, jer propovijedi i drugi duhovnih pouka nema nikakvih.

3. Odijeljenost od svijeta.

Treće poglavito sredstvo za unapređivanje asketskog monaškog života na Atosu jest odijeljenost od svijeta. To se polučuje držanjem klauzure, koja je naročito stroga kod cenobitskog monaškog tipa te eremita ili anahoreta. Kod tipa slobodnih monaha (idioritmika) ne mari se mnogo za propise o klauzuri. No zapravo čitava gora Atos smatra se kao da je pod klauzurom, jer je ženskinjama uopće najstrože zabranjen i sam pristup na tu goru, tako te već kroz vijekove nije na goru Atos koračila ženska noga. Ta se zabrana provodi tako strogo, da se primjenjuje i na životinje, i tako se ne drži na Atosu ni ženki od domaćih životinja, koje služe kao tegleća stoka. Strancima odraslim muškarcima dopušta se pristup samo zbog opravdanih razloga, i to na pismenu preporuku kojega poznatog pravoslavnog vladike. S takvom pismenom preporukom valja da se prijavi najprije kod redarstva u Kareji, gdje stoluje centralna monaška uprava, zvana Protat *(Πρωτάτος)* ili *Ἱερὰ ἐπιστασία* = sveto predstojništvo. Od Protata dobiva se provodno pismo s točnom naznakom svrhe putovanja. Tim provodnim pismom otvaraju se strancu vrata svih manastira i osigurava se gostoprimstvo.[10]

[10] Priopćujem kako je glasilo moje provodno pismo, što sam ga dobio na preporuku solunskog mitropolite Genadija: „*Ἱερὰ κοινότης Ἁγίου Ὄρους*

Što se tiče primanja stranaca, prema svjetovnjacima su monasi dosta rezervirani. Grčki monasi su prosječno prema strancima prilično nesusretljivi. Naprotiv ruski monasi vanredno su gostoljubivi i predusretljivi. Općenito pak bivaju susretljivije primani svećenici nego lajici.

VI. Naobrazba atonskih monaha.

Specijalno sam se zanimao za pitanje, da li se monasima daje barem katkada bilo službeno bilo privatno kakva teoretska pouka za asketski život, bilo u formi egzorta, kateheza, homilija, duhovnih vježba, bilo na kakavgod drugi način, ali sam razabrao, da su takvi načini asketske pouke u duhovnom životu atonskim monasima sasvijem nepoznati. Jedinim načinom formalne pouke moglo bi se smatrati tek duhovno štivo u vrijeme blagovanja. Kad sam ispitivao uglednije monahe, na koji način se teoretski upućuju u asketski život, odgovoriše mi, da to biva isključivo vlastitom pobudom, ako monah sam čita, ili pita starije monahe, ili naprosto promatra njihov način života. Naravno da u većini slučajeva ne zapaža se baš osobita interesa za kakve teoretske asketske probleme. Razumljivo je stoga, da kod većine monaha nailazimo na golemo neznanje i gledom na elementarno poznavanje vjerskih istina, a kamoli u pogledu asketskih načela. Uz golemo vjersko neznanje razbujao se korov svakovrsnog praznovjerja, uvriježile se nadalje razne predrasude i fanatička mržnja na zapadni katolicizam, koji im je poznat samo pod imenom »papističke jeresi«.

"Αθω. — 'Αριθ. Πρωτοκ. 199. — 'Εν 'Αγίῳ "Ορει "Αθω, τῇ 27. 'Ιουνίου 1926. — Πρὸς Τὰς Εἴκοσιν 'Ιερὰς καὶ Σεβασμίας Μονὰς τοῦ 'Αγίου "Ορους "Αθω — 'Ο ἐπιδότης τοῦ παρόντος ἱεροσφραγίστου γράμματος ἡμῶν κ. Γιάγκο 'Ομπέσκι ἱερεὺς τοῦ Δυτικοῦ δόγματος καὶ καθηγητὴς ἐν Ζάγρεμπ ἀφίκετο· εἰς τὸν ἱερὸν ἡμῶν τόπον πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν 'Ιερῶν ἡμῶν Μονῶν καὶ μελέτην τῶν ἐν αὐταῖς βιβλίων, συνιστάται δὲ θερμῶς ὑπὸ τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Γενναδίου. — Τοῦτον ἐπισυνιστῶντες εἰς τὰς 'Ιερὰς ἡμῶν Μονὰς παρακαλοῦμεν ἀδελφικῶς, ὅπως εὐαρεστούμεναι παράσχωσιν αὐτῷ προφρόνως κατὰ τὴν διαμονὴν τοῦ ἐνταῦθα τὴν δυνατὴν εὐκολίαν καὶ περιποίησιν ἐν τῇ φιλογενίᾳ. — 'Επὶ τούτοις διατελοῦμεν λίαν φιλαδέλφως Οἱ ἐν Χῷ ἀδελφοὶ — Οἱ 'Επιστάται τῆς 'Ιερᾶς Κοινότητος". —

VII. Utjecaj atonskog monaštva na vjerski i moralni život pravoslavne crkve.

Na osnovi mnogostrukog opažanja kroz stoljeća crkvene povijesti može se jasno zamijetiti nepobitna činjenica, da je intenzivna bujnost redovničkog života redovno najbolji barometar kršćanske životne snage u Crkvi Kristovoj. Redovništvo naime možemo smatrati, da tako kažemo životnim ekstraktom, srčikom ili ponajljepšim cvijećem, gdje je najvidnije ostvaren ideal kršćanskog religijoznog života. Ta se činjenica može evidentno konstatovati i u životu istočne crkve, i to najkonkretnije baš na atonskom monaštvu. Dostaje, da se sjetimo onih historijskih vremena bujnoga monaškog života na Atosu, dok je još trajalo nepomućeno jedinstvo istočne crkve sa zapadnom. Ti su monasi uživali neograničeno povjerenje vjernoga puka, bili tom puku putokaz u duhovnom životu, bili mu vjerski učitelji i savjetnici, davali mu utjehu duhonog milosnog života češtim dijeljenjem sv. sakramenata, koje je narod s potpunim povjerenjem primao gotovo isključivo iz monaških ruku. Bili su stup pravovjerja i najjača potpora crkvenog jedinstva. Kad su se naime pojavljivale različite smutnje i trzavice u visokim krugovima carigradske hijerarhije, nije se uvjerenje puka opredjeljivalo prema držanju visokih hijerarha, nego prema držanju atonskih monaha i carigradskih monaha studita. Istom onda je pustio raskol svoje korijenje u mase kršćanskog puka, kad je vir raskola zahvatio i za sobom povukao monaštvo istočne crkve. Ali od toga doba datira i vidno postepeno izumiranje duhovnog života, kako u redovima istočnog monaštva, tako i u širokim slojevima pravoslavnih vjernika. Religijozni život zamire, a ostaju tek suhi vanjski znaci, prazna ljuska formalizma bez jezgre duhovnog života. Usahla je srčika, te nužno moraju da usahnu i lisnate grane, jer nema više tko da im dovodi sokove milosnog života. Atonsko monaštvo, koje je nekoć sjalo kao svjetionik vjerskog i ćudorednog života, danas više nema ni izdaleka potrebnih preduvjeta, da vrši onu važnu funkciju, koju je vršilo u vrijeme crkvenog jedinstva. U pogledu poznavanja vjerskih istina a pogotovo s obzirom na njihovo teološko

Latinofronskom smjeru priklonio se od atonskih monaha Prohor Cydonije, brat Dimitrija Cydonija, te se isticao kao čuveni protivnik palamita, i zato bi na palamitskoj sinodi g. 1368. izopćen od carigradskog patrijarhe Filoteja. Napisao je proti palamitima polemička djela:

1. O božanstvenom svijetlu, koje se pokazalo na gori Taboru;

2. O biti i djelovanju, gdje je upotrebljavao spise sv. Tome Akvinskoga.

Pored ovih djela Prohor Cydonije bavio se mnogo prevođenjem klasičnih djela najznatnijih latinskih pisaca kao sv. Augustina, Boetija i sv. Tome Akvinskoga.[11] U kasnijim pak vijekovima susrećemo tek po ovoga ili onoga atonskog monaha, koji su se istakli kao bogoslovski pisci.
produbljivanje zastiru Atos guste magle i tmine neznanja, pa zato ne može da bude svjetionik pravoslavnom istoku, ne može da bude grad na visokoj gori ili sô zemlji.

VIII. Atonsko monaštvo i naučni bogoslovski rad.

Analogno, kašto u duhovnom životu prevladava kod atonskog monaštva sve više mrtvilo, kvijetizam i formalizam, tako biva i u literarno naučnoj bogoslovskoj djelatnosti. Dosta je u tu svrhu pogledati arhive i biblioteke atonskih manastira, i odmah se može razabrati, da je atonsko monaštvo razvijalo najjaču literarnu i naučnu bogoslovsku djelatnost do vremena definitivnog raskola. Poslije pak raskola stala je rapidno opadati ta djelatnost. U vrijeme od 13.—15. vijeka zapaža se očevidno ta dekadenca, kad dolaze do izražaja dva oprečna smjera polemičke teološke literature u istočnoj crkvi: jedan takozvani latinofronski, koji se živo zalaže za obnovu crkvenog jedinstva, a drugi fotijanski, kojemu daju posebno obilježje tako zvani palamitski bogoslovi na Atosu, sljedbenici čuvenoga atonskog prvaka i vođe hesihasta Grgura Palamas-a iz 14. vijeka.

[11] M. Jugie: o. c. t. I. str. 680.

Tako iz 16. vijeka valja spomenuti Maksima Hagiorićanina (Svetogorca), koji je živio od 1480.—1556. On je u mladosti studirao u Parizu, Firenci i Veneciji, a zatim se zakaluđerio u vatopedskom manastiru. God. 1518. pozvan bi od cara Vasilija III. Ivanovića i carigradskog patrijarhe Theolepta I. da pođe u Rusiju. Tu je stekao sebi mnogo zasluga kao knjižničar carske biblioteke u Moskvi. Preveo je mnoga grčka bogoslovska djela na ruski jezik, i napisao također sam mnogo polemičkih spisa protiv zapadnih bogoslova. Uživao je isprva u Rusiji veliko povjerenje, ali kad se dao na posao, da ispravlja ruske liturgijske knjige, optužen bi kod cara Vasilija kao krivovjerac, te bi zatočen u raznim ruskim manastirima, i najposlije umro je u manastiru sv. Trojstva g. 1556. Kasnije ga ipak Rusi ubrojiše među svoje svetitelje pod imenom Maksima Greka. Činjenica je, da je on znatno uplivisao na javno mišljenje ruskih bogoslovskih krugova, te svojim spisima i prijevodima raspirivao mržnju protiv katoličke Crkve. Neke polemičke spise Maksima Greka preveo je na latinski znameniti hrvatski pobornik crkv. jedinstva Juraj Križanić.[12]

Iz 17. vijeka valja spomenuti napose dvojicu atonskih monaha, koji su se istakli kao bogoslovski pisci istočne odijeljene crkve, a to su: Metrofan Kritopulos (1589.—1639.) i Agapije Landus (u polovini 17. vijeka).

Metrofan Kritopulos, u mladosti atonski monah, pribrojen bi od Ćirila Lukarisa kleru aleksandrijske crkve. God. 1617. poslan bi od Ćirila Lukarisa u Englesku na bogoslovske nauke kroz pet godina. Poslije pak boravio je dulje vremena u Njemačkoj i Švicarskoj, da temeljito upozna sisteme protestantizma. G. 1631. vratio se u Aleksandriju. G. 1633. postade metropolitom u Memfisu, a g. 1636. promaknut bi na čast aleksandrijskog patrijarhe. Umro je g. 1639. na putu po Rumunjskoj. On je boraveći g. 1625. u Helmstadtu na zamolbu luteranskih bogoslova sastavio znameniti dokumenat istočne

[12] M. Jugie: o. c. t. I. str. 494—495. Tako primjerice polem. raspravu Maksima Svetogorca »O ishodenju Duha Svetoga«. Isp. V. Jagić, Život i rad Jurja Križanića, (Djela Jugosl. akad. znan. i umj. knj. XXVIII. Zagreb 1917.) str. 163—7; 322—25; 334—39; 435.

crkve »Confessio fidei« per Metrophanem Critopulum edita (*Ὁμολογία τῆς πίστεως τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας διὰ Μητροφάνους ἱερομονάχου κριτοπούλου συγγραφεῖσα).*[13] Metrofan Kritopulos bio je u nekim stvarima pristaša protestantskih zabluda.

Agapije Landus, rodom Krećanin, prozvan bi zbog svoga nestalnog boravka »putujućim monahom« *(μόναχος περιηγητής)* On je objelodanio mnoga djela ascetskog sadržaja izdavši ih u Veneciji. Tako primjerice napisao je: *Ἁμαρτωλῶν σωτηρία*, Venetiis 1641., koje je prevedno i na arapski; zatim: *Νέος Παράδεισος*, Venetiis 1671; *Θεοτοκάριον*, Venetiis 1643; *Ἐκλόγιον*. Venetiis 1663, te *Νέον ἐκλόγιον*, Venetiis 1679.[14]

U sredini i drugoj polovici 18. vijeka istaknuli se kao bogoslovski pisci na Athosu: A u g e n i j e B u l g a r i s, N i k o d i m H a g i o r i t a i L e o n a r d o s A g a p i o s.

Eugenije Bulgaris (1716.—1806.) studirao je na sveučilištu u Padovi. Od g. 1753.—1757. bio je upraviteljem po njemu otvorene athonske Akademije u Vatopedu, a kasnije predavao je na carigradskoj akademiji. G. 1771. pozvala ga ruska carica Katarina II. da primi čast carskog bibliotekara, a g. 1775. postavljen bi za episkopa u Hersonezu. G. 1800. zahvalio se na toj časti, da uzmogne svoje posljednje dane posvetiti bogoslovskom literarnom radu. Eugenije Bulgaris, ako se i nije odlikovao osobitim talentom, ipak je bio uvažen teolog svoga doba u pravoslavnoj crkvi. Izdao je: *Θεολογικόν*, bogoslovski priručnik, koji je dosta manjkav. Protiv latina napisao je ujedljivo polemičko djelo: *„Βιβλιάριον κατὰ Λατίνων“*, (Carigrad 1796.). U spisima *Ἐπιστολὴ πρὸς Πέτρον τὸν κλαίρκον* (izd. g. 1844. u Ateni), te *Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν Σερβίᾳ κατοικοῦντας Χριστιανούς*, Carigrad g. 1756. raspravlja o dogmatskim razlikama između istoka i zapada. Medutim više se zadužio izdavanjem tuđih klasičnih djela negoli vlastitim.[15]

---

[13] A. Palmieri, Theol. dogm. orthodoxa t. I. 564 — ss M. Jugie, o. c. I. p. 511—512.

[14] M. Jugie: o. c. I. str. 520—521.

[15] M. Jugie: o. c. str. 526—527.

Nikodim Hagiorita 1748.—1809.) napisao je ova djela: *Κῆπος Χαρίτων*, izd. Venetiis 1819., gdje tumači hvalospjeve St. Zavjeta, *Νέος ξυναξαριστής*, Venetiis 1819., *Ἑορτοδρόμιον*, Venetiis 1836. gdje tumači značenje svetkovina. *Φιλοκαλία*. Venetiis 1782. djelo ascetskog sadržaja, *Βαρσανούφιος*, Venetiis 1816. (zbirka listova monaha Barsanufija). Najznatnije djelo. što ga je sastavio i izdao zajedno s Agapijem Leonardom također Atonskim monahom, jest *„Πηδάλιον“*, Lipsiae 1800. ili »Kormilo«, zbirka crkvenih kanona onih starih sinoda istočne crkve, što ih priznaju grčka i ruska crkva, popraćeno komentarima ove dvojice. Djelo je napisano polemičkim stilom protiv katolika.[16]

Iz ovoga neznatnog broja literarnih bogoslovskih radnika na Atosu, koji sve većma opada, tako te u posljednjem vijeku i gotovo sasvijem iščezava, razabiremo, kako na Atosu prevladava sve veće mrtvilo u tom pogledu. U koliko pak imade literarne djelatnosti, nedostaje joj karaktera objektivnosti i kritičkog duha, već je pod uplivom jakog animoziteta i predrasuda proti zapadnoj crkvi. Danas pak, koliko se općenito može razabrati, prevladalo je na Atosu u tom pogledu posvemašnje mrtvilo i nehaj, izuzevši ruske manastire sv. Pantelejmona i skit sv. Andrije, koji se trse, da imadu barem uzorno uređene i dobro uporabive biblioteke. Biblioteke ostalih manastira nalaze se u vrlo lošem i teško uporabivom stanju. Žaliti je, što tijekom vremena propada u bibliotekama atonskih manastira dragocjeni i golemi historijski naučni materijal još nigdje neobjelodanjenih rukopisa. Sav ovaj materijal reprezentira nepreglednu masu mrtvoga kapitala.

---

[16] M. Jugie: o. c. str. 530.

III. Atos i Rim.

Na osnovi svega, što je dosele rečeno, jasno je da se ne može ni pomišljati na to, da se čini kakva usporedba između Atosa i Rima, kao dvaju centara kršćanskog naziranja, jer u tom pogledu Atos prema Rimu naprosto iščezava. Može se tek govoriti o tom, kakvi su bili odnosi i kakva je bila u različito doba orijentacija Atosa prema Rimu kao stvarnom centru kršćanstva, te kakvu bi ulogu mogao da igra u pokretu za obnovu crkvenog jedinstva. Da unesemo malo svijetla u ovaj zanimivi problem, bit će veoma korisno, ako se ukratko osvrnema na neke karakteristične historijske dokumente, što su nedavno objelodanjeni u posebnoj studiji g. Hoffmanna S. J. profesora na papinskom orientalnom institutu: »Athos e Roma« (Orientalia christiana n. 19. g. 1925.).

a) Dokle traje jedinstvo Atosa s Rimom?

Prije svega zanimiva je činjenica, koju konstatujemo na osnovi historijskih dokumenata, da Atos nije korporativno pristao uz raskol onim časom, kad je službeno prekinuto jedinstvo između predstavništva istočne crkve te zapadne crkve, t. j. za Mihajla Cerularija i pape Leona IX. g. 1054. Dokaz, da je Atos podržavao sa zapadnom crkvom veze jedinstva gotovo još puna dva vijeka poslije službenog raskola carigradskog patrijarhe, imademo u tom, što je upočetku 13. vijeka za pape Inocencija III. imao jedan zapadni biskup latinskog obreda službu čuvara gore Atosa.

Dne 29. ožujka g. 1209. skinuo je papa Inocencije III. latinskoga biskupa od Sebaste sa časti čuvara svetogorskih manastira na Atosu zbog toga, što je suviše pritješnjavao ove manastire svojom samovoljom.[1] Budući pak da su u to doba od raznih strana učestala nasilja protiv svetogorskih manastira zbog pohlepe za tobožnjim blagom, što su ga neprijatelji naslućivali kod njih, morala je carska vlast posegnuti za brahijalnom silom, da zaštiti ove manastire od nasilja. Tim po-

[1] G. Hoffmann S. J. Athos e Roma, (ed. orientalia christiana n. 19 Roma 1925. — 8° — 48). str. 12.

vodom utekli su se svetgorski manastiri papi Inocenciju III. za pomoć i zaštitu u njegovu ugledu u njegovoj vrhovnoj crkvenoj vlasti. Papa Inocencije III. odazvao se spremno molbi svetogorskih manastira, što se vidi po njegovom apostolskom pismu od 17. siječnja 1213. godine. Ovo je pismo vrlo dragocjen i važan dokumenat, iz kojega razabiremo, kako je još u to doba vladao između atonskih monaha i sv. Stolice duh potpunog povjerenja i neprekinutog jedinstva; što više, da je atonsko monaštvo bilo i na zapadu na čuvenom glasu svetosti. Papa Inocencije III. naziva naime Atos: ». . . Gora kuće Božje, sagrađene na gorskim vrhuncima, da na nju hodočaste svi narodi, sveta gora svetaca; na tim svetim vrhuncima počivaju temelji Crkve . . . Premda je ta gora suha i krševita, te lišena blagodati vremenite plodnosti, ipak je između mnogih krajeva svijeta čudesno oplođena velikim obiljem duhovnih dobara. Tu naime provodi strogi pokornički život dično mnoštvo redovnika u kojih 300 manastira (ako se naime broje kao manastiri i razne monaške naseobine i eremitske kolibe, a ne kao manastiri u strogom istočnjačkom značenju riječi), kojih je svetost na tolikom glasu, da se može o toj gori reći s Jakovom: Doista sveto je ovo mjesto, jer ovdje je kuća Božja i u neku ruku tu su vrata nebeska, gdje mnoštvo nebeske vojske, kao uređeni vojnički tabor, bije pobjedonosni boj protiv zmaja, pjevajući skladno Bogu psalme . . .« Zato se papa drage volje odaziva njihovoj molbi, da ih primi pod izravnu svoju zaštitu i proglasi izuzetima od ičije druge jurisdikcije, nastavljajući u istom pismu ovako: »Stoga vas po vašoj smjernoj molbi primamo pod zaštitu sv. Petra i svoju, da se ubuduće nitko ne usmjeli prisvajati sebi nad vama kakvu jurisdikciju, te da se ne usuđuje buniti vas u vašem miru i tišini . . . Potvrđujemo vam nadalje ovim pismom sve vaše povlastice, što ste ih od davnine stekli i uživali, svojim apostolskim ugledom.«[2]

Nedvojbena je dakle činjenica, da je atonsko monaštvo još u početku 13. vijeka podržavalo neprekinuti vez crkvenog jedinstva s rimskom apostolskom stolicom, te da je u to doba

[2] O. c. str. 12.—13.

još bujno cvjetao na Atosu duh prave kršćanske askeze i svetosti. Inače ne bismo mogli razumjeti, kako bi papa Inocencije III. mogao upravljati atonskim monasima ovakvo pismo.

Poslije ovog historijskog dokumenta nije nam do danas poznat nikakav kasniji dokumenat o trajanju veza nepomućenog jedinstva između Atosa i Rima, ali nemamo do svršetka 13. vijeka niti do danas poznatih pozitivnih dokumenata o formalnom prekidanju toga veza. Prema tome bit će najvjerojatnije, da se tijekom 13. stoljeća ne najedamput, nego polako na Atosu odigravao proces razračunavanja sa zapadnom crkvom; tako je najposlije i atonsko monaštvo zahvatio sasvim vir raskola. Osnov za ovakvo zaključivanje daju nam naročito ove historijske činjenice.

Poznato je, da se osnutkom latinskog carstva za krstaških vojna početkom 13. stoljeća u Bizantu izazvalo do vrhunca ogorčenje i mržnja Bizanta protiv Latina, što je imalo tu posljedicu, da se sada silno povećao i jaz vjerskog razdora koji je već otprije postojao. Za trajanja Grcima omraženog latinskog carstva u Bizantu stadoše se definitivno kidati i posljednje niti tragova kršćanskog jedinstva. Netaktički postupak Latina u Bizantu, kad htjedoše da iskoriste svoj politički položaj u svrhu prisilnog obraćanja u krilo crkvenog jedinstva sa zapadnom Crkvom, izazvao je sasvijem protivnu reakciju, naročito u širim slojevima naroda i u monaštvu. Različite teološke dispute, što su se priređivale između grčkih i latinskih bogoslova, redovno su imale za posljedicu negativan rezultat: raspirivale su mržnju i nepovjerenje Grka prema Latinima i učinile Grke još tvrdovratijima u raskolu. Odjek tih borba osjetio se intenzivno i na Atosu. Tijekom 13. vijeka održavale se često i u nekim atonskim manastirima ovakve teološke dispute. Pozitivno se znade, da su se držale takve dispute u Zografu, Konstamonitu, Ksiropotamskom manastiru, a vjerojatno je, da je to bilo i u drugim, ali i tu su urodile negativnim rezultatima, te za sva vremena ostavile među atonskim monasima neugodne uspomene. U manastiru Zografskom postoji n. pr. predaja, da je tom prilikom palo žrtvom nasilja Latina i 26 atonskih monaha, koji su navodno bili spaljeni u kuli toga manastira zbog toga, što su se protivili »latinskoj jeresi«. Nije mi bilo

moguće, da pronađem kakve pouzdanije podatke o toj stvari, nego mi monah, što mi je pokazivao crkvu pokazao na zidu fresko sliku tih 26 »mučenika«. Međutim u historicitet toga ne vjeruje ni protestant Gelzer.[3] Tako je najposlije nekako svršetkom 13. vijeka bio na Atosu završen proces prekidanja jedinstva s Rimom, a time bi izgubljena i posljednja važna strategijska točka, koja bi mogla biti jakim uporištem u nastojanju oko obnove crkvenog jedinstva. Sredinom pak 14. vijeka, kad je Grgur Palamas ustao energično na obranu atonskog hesihazma, može se vidjeti, da je čitav Atos odlučni protivnik svakog jedinstva s Rimom.

b) Atos i opći pokusi Rima za obnovu crkvenog jedinstva.

Pored svega toga ipak nije rimska apostolska stolica pustila s vida Atos u pokušajima oko obnove crkvenog jedinstva. Kad se pregovaralo o obnovi crkvenog jedinstva na florentinskom saboru g. 1438.—39. gdje je uspjelo, da su najodličniji predstavnici istočne crkve potpisali dekret unije, zapažamo, da je kod toga bio dostojno reprezentiran i Atos po svojoj petorici izaslanika, koji su također potpisali dekret unije. Bili su to poimence ovi: 1. jeromonah Mojsije, upravitelj manastira Velika Lavra; 2. jeromonah Dorotej, izaslanik Vatopedskog manastira; 3. jeromonah Geroncije, iguman manastira Pantokrator; 4. German, iguman skita sv. Vasilija (u blizini Vel Lavre); 5. jeromonah Pahomije, iguman manastira sv. Pavla.[4]

Kakva je bila sudbina ove unije na Atosu, nije nam pobliže poznato. Znamo tek to, da nije imala nikakvih zamašnijih i trajnijih uspjeha zbog toga, jer je protiv unije u smislu dekreta florentinskoga crkv. sabora razvio strastvenu kampanju Marko Eugenik Efeški, nepomirljivi neprijatelj crkvenog jedinstva. Njegova kampanja sigurno nije ostala bez utjecaja i na atonsko monaštvo.

Poslije pokušaja florentinske unije nijesu nam do sada poznati do početka 17. vijeka kakvi pozitivni tragovi o saobra-

[3] H. Gelzer: Vom heiligen Berge und aus Makedonien. Leipzig 1904. str. 21.

[4] G. Hoffmann o. c. str. 14.—15.

čaju između Atosa i Rima. No zanimiva je činjenica, da u početku 17. vijeka, **kad se na čitavom Balkanu pojavljuje intenzivni pokret za crkveno jedinstvo, nailazimo opet na brojne dokumente, iz kojih se vidi, da je i Atos ponovno podržavao pismeni saobraćaj s Rimom i aktivno sudjelovao u pomenutom pokretu za obnovu crkvenog jedinstva.**

Tako primjerice već g. 1599. položiše predstavnici manastira **sv. Gjurgja (Zograf) katoličku vjeroispovijest i obnoviše vez jedinstva s Rimom.**[5]

c) Pokušaji Propagande za obnovu crkv. jedinstva na Atosu.

Znatni su nadalje podaci o općenju pojedinaca atonskih monaha ili čitavih skupina s predstavnicima isusovačkog reda, zatim o saobraćaju rimske kongregacije de Propaganda Fide i nekih drugih redova sa predstavnicima atonskog monaštva tijekom 17. i 18. vijeka.

G. 1611. boravio je neki atonski kaluđer u isusovačkom kolegiju u Rimu na studiju zajedno s nekim drugim Grcima, te je o njemu zabilježeno, da je rado pribivao u isusovačkoj crkvi liturgijskim činima, što više primao i sakramenat pokore.[6] Naročito su atonski monasi općili s isusovcima u Carigradu, gdje su isusovci imali svoju školu, u koju bi dolazili na studij i neki od atonskih monaha. G. 1620. obavio je jedan od tih atonskih monaha s velikom pobožnošću kod isusovaca i duhovne vježbe po propisima sv. Ignacija, i to sa znanjem i odobrenjem svojih starješina atonskih manastira.[7] Dne 3. de-

[5] Ibid. str. 11.

[6] Omnes graeci suopte nutu, etiam calogerus unus e Monte Sancto vulgo Athos rudimentis utriusque grammaticae studens, icipiebant latinorum caeremoniis delectari; in Ecclesia nostra flectebant genua cum latinis, exomologeseos sacramentum libere petebant, crucis signum more nostro faciebant et similia . . . Nunquam graecum ritum reprehendinus, immo laudavinus semper. (Hoffmann S. J. o. c. str. 15.).

[7] »Unus ex ipsis, qui e monasteriis montis Athos, quem Montem Sanctum appellant, ad nos se contulit approbantibus praedictorum monasteriorum praefectis, uti literae ipsorum ad nos missae fidem faciunt, magnam spem dat fructus non vulgaris, non solum in litteris, sed etiam in pietate, exercitiis B. Patris nostri Ignatii passus se excoli« (Ibid. str. 15.).

koji je polazio isusovačku školu u Carigradu svečanu ispovijest katoličke vjere.[8] Iste godine doveo je taj monah svršetkom mjeseca decembra u isusovački samostan u Carigradu još neke monahe iz Atosa, da studiraju na isusovačkoj školi u Carigradu.[9]

Ovo par pojedinačnih slučajeva ne može doduše imati kakvoga većeg zamašaja u samoj stvari, ali nam ipak ilustrira, kakove su bile prilike.

No mnogo su važniji službeni pokušaji rimske kongregacije de Propaganda Fide, da dođe do užega saobraćaja s atonskim monasima. Dne 28. decembra g. 1626. dobi od Propagande ovlaštenje svećenik grčkoga obreda po imenu Aleksandar Vasilopulos iz Zakinta, koji je svršio svoje studije u grčkom kolegiju u Rimu,[10] da pođe na Sv. Goru Atos, te tamo potanko razvidi sve prilike o stanju, životu i ćudoređu atonskih monaha, te prosudi, da li bi bilo kakve nade u uspjeh, kad bi se tamo započelo raditi za obnovu crkvenog jedinstva, poslavši eventualno u tu svrhu posebne misijonare onamo. O svemu tomu trebao je Vasilopulos da pošalje u Rim izvještaj. U svrhu putnog troška bilo mu je doznačeno 60 škuda na godinu, što je inače bilo namijenjeno Canachi-ju Rubeo (Rossi), koji se pred cembra g. 1622. položio je opet jedan od atonskih kaluđera dulje vremena povratio u domovinu, te u to vrijeme nije vršio misije povjerene mu od Propagande.[11] Tom zgodom šalje Pro-

[8] O. c. str. 16.

[9] O. c. str. 16.—17.

[10] G. 1851. otvorio je papa Grgur XIII. u Rimu grčki kolegij sv. Atanasija, da u njemu studiraju Grci i Slaveni istočnoga obreda, te se spreme za rad oko obnove crkvenog jedinstva među svojim sunarodnjacima. Marković: Slaveni i Pape II. str. 82.

[11] »Sacra Congregatio inhaerens admonitioni D. de Picardiera, ut missio omnino fieret ad Montem Sanctum pro monachorum ritus graeci ibi in magno numero degentium unione cum S. Romana Ecclesia iuxta formam S. Concilii Florentini, decrevit pro nunc mittendum esse D. Alexandrum Vasilopulum insulae Zacynthi catholicum graeci ritus sacerdotem olimque collegii graecorum Urbis alumnum ad dictum Montem S., ut ibi informationes assumat de statu, vita et moribus dictorum monachorum et de profectu, qui fieri potuerit in eorum unione procuranda, si missio formata ad ipsos destinetur, illasque Romam transmittat, et pro illius provisione scuta 60 annua alias destinata Canachio Rubeo, qui a multo tem-

paganda i posebna preporučena pisma dne 2. januara 1627. venecijanskom nunciju, carigradskom sufraganu, nadbiskupu Kandijskomu i biskupu otoka Zante, kojima se misijonar Vasilopulos preporuča njihovoj posebnoj pažnji i zaštiti.[12] Vasilopulos je doista točno izvršio od Propagande povjerenu mu misiju, te je slao već u januaru g. 1627. u Rim opsežne i iscrpive izvještaje o prilikama među atonskim monasima, i to preko venecijanskog nuncija, zatim preko carigradskog sufragana latinskog obreda, kandijskog nadbiskupa i biskupa na otoku Zante; venecijanski nuncij isporučio mu je u pismu od 23. I. 1627. i posebna ovlaštenja kongregacije Sv. Oficija, potrebna za misijsko djelovanje na Istoku. U tim se izvještajima tuži Vasilopulos na rdavo ćudoredno stanje atonskih monaha, kaošto i na njihovo golemo neznanje. Vršeći svoju tešku misiju dopao je Vasilopulos u tursko ropstvo, gdje su ga Turci silili, da se odmetne od katoličke vjere, a kad on to nije htio učiniti, orobiše ga i odlučiše da mu odrube glavu. Iz ropstva ga iskupi u Lacedemoniji kapetan francuske lađe »Sancta Maria Bonaventura« Ivan Martin, davši za nj kao otkupninu svotu od 71 dukata. Poslije toga susrećemo Vasilopulosa g. 1631. u Smirni, gdje je uživao veliko poštovanje i bio određen od tamošnjega katoličkog nadbiskupa grčkog obreda, da drži kao umni propovjednik ciklus korizmenih propovijedi, ali se zbog velike oskudice i raznih drugih neprilika morade povratiti prije reda u Rim, ostavši u najugodnijoj uspomeni među katolicima Smirne.[13]

Na osnovi iscrpivih izvještaja, što ih je slao revni i požrtvovni misijonar Vasilopulos dodavši im na svršetku svoje opaske i mišljenje o načinu rada za jedinstvo, održana bi dne 9. oktobra g. 1627. u Rimu posebna sjednica Propagande, gdje su ti izvještaji bili pomno pročitani i svestrano proučeni. U toj sjednici stvoreni su ovi važni zaključci:

1. Da se prijepis ovih izvještaja pošalje ruskom metropoliti zajedno s popisom svih svetogorskih manastira. Ujedno

pore in patriam reversus, S. Congregationi non inservivit, eidem D. Alexandro assignavit persolvenda, donec in dicto monasterio moram traxerit, ut illi commissa perficiat ac exequatur« (Hoffmann o. c. str. 17.).

[12] Hoffmann o. c. str. 18.—19.

[13] Hoffmann S. J. o. c. str. 3.—4. i 32.

upravljeno bi pismo istom metropoliti, da pošalje na Atos dvojicu svojih monaha (Vasilijanaca) sjedinjenih Rusina, koje smatra najsposobnijima. Njihova imena neka saopći Sv. Kongregaciji de Propaganda fide, da im ista izda dekret, kojim će biti ovlašteni za misije, i da im pošalje potrebni novac za uzdržavanje.

2. Propaganda smatra, da bi bilo nauputnije pomenute monahe poslati najprije u ruske pravoslavne manastire, koji se nalaze na Atosu, neka bi oni boraveći u tim manastirima polako kušali da ih sklonu na jedinstvo s rimskom crkvom, i da ih na to potiču i privuku.

3. Isti monasi treba da dobro nauče pučki grčki jezik, da uzmognu poraditi za jedinstvo među monasima u manastirima sv. Dionizija i Svete (Velike) Lavre; ako naime uspije, da se sjedine ova dva znamenita i ugledna manastira, ostali će se lakše povesti za njihovim primjerom.[14]

Kratko vrijeme poslije te sjednice dne 16. oktobra g. 1627. odaslala je ista kongregacija Propagande ruskome metropolit' Josipu Velaminu Rutskom slijedeće pismo:

»Tvoja će prečasnost lako razabrati iz ovog pisma i privitog dekreta, što od Tebe želi sv. Kongregacija Propagande glede misije rusinskih monaha na Svetoj Gori u Macedoniji. Jednako ćeš razumjeti iz izvještaja o stanju manastira na toj Gori razlog i svrhu te misije. Stoga hoćemo da Tvoju prečasnost samo upozorimo, da sv. Kongregacija polaže u taj pothvat preveliku važnost, jer obraćenjem atonskih monaha trebalo bi otvoriti vrata za proširenje katoličke vjere u istočnoj crkvi. Poznato nam je naime po pripovijedanju mnogih, da monasi ove Svete Gore uživaju toliki ugled i poštovanje Grka, te kad bi oni prigrlili katoličku vjeru, mnogi bi se iz istočne grčke crkve, potaknuti njihovim primjerom, požurili da se sjedine s Rimskom stolicom.

Zacijelo će dakle Tvoja prečasnost ovaj pothvat posmatrati s onakvom ljubavlju i revnošću, kakva se dolikuje, kad se radi o spasenju duša. te uvidjeti, da će presvijetlim ocima biti osobito milo, ako se toga pothvata zbiljski prihvatiš, ili ako dadneš kakav drugi savjet o putu i načinu. kako bi se mogla ispuniti želja sv. Kongregacije. Možda bi i Melecije, nadbiskup poločki, kojega si Ti i presvijetli vojvoda Ostroški predobio za nas,[15] znao štogod primijetiti, te bi sv. Kongregacija bila bolje upućena

[14] Dr. J. Šimrak: De relationibus Slav. Merid. cum S. Rom. Sede. Vol. I. str. 16., Hoffmann S. J. o. c. str. 4.

[15] Melecije Smotricki bio je prije nepomirljivi protivnik sv. Josafata Kuncevića, a g. 1628. obratio se na katolicizam. (Hoffmann S. J. o. c. str. 21).

o prilikama Sv. Gore i monasima što tamo živu, i lakše pronašla način da poluči željenu svrhu. Ako dakle Tvoja prečasnost smatra podesnim, možeš se s njime o toj stvari porazgovoriti i posavjetovati, te sv. Kongregaciji saopćiti što mislite.«[16]

Josip Velamin Rutski doista se o toj stvari posavjetovao s M e l e c i j e m S m o t r i c k i m, ali ovaj nije smatrao podesnim, da se rusinski sjedinjeni monasi šalju kao misionari na Atos, jer je bila prevelika potreba, da se još radi za uvršćenje unije među sunarodnjacima u Ukrajini. Melecije Smotricki motivira to doslovce ovako: »Kad bismo sada htjeli da počnemo djelovati na Svetoj Gori, pocijepali bismo svoje sile, koje su i onako neznatne, te ne bismo niti u Rusiji učinili što solidno niti u Grčkoj.[17] Sv. Kongregacija uvažila je ovo mišljenje Melecija Smotrickoga, te se stala baviti drugim planovima, kako da poradi za ostvarenje željene svrhe.

Tadašnji tajnik Propagande msgr. Ingoli vodio je posebnu brigu o misiji na gori Atosu. On je g. 1627. konkretno predložio, da se zamoli oo. Josipa i Leonarda u Parizu, neka oni pošalju dvojicu francuskih redovnika kapucina, koji će najprije dobro naučiti pučki grčki jezik, a onda će otići da pohađaju svetogorske manastire, te po mogućnosti pokušati da u prijateljskom razgovoru predobe naročito arhimandrite i igumane tih manastira za ideju obnove crkvenog jedinstva s Apostolskom Stolicom. Da li su ti oci kapucini na prijedlog msgra Ingolija doista prispjeli na Atos, nije nam pobliže poznato.[18]

d) Briga Propagande za Atos.

Godine 1628. pružila se ponovno prigoda za pokušaj zbliženja između Atosa i Rima. Kongregacija Propagande poslala je te godine na Atos katoličkog svećenika istočnoga obreda, po imenu Kanakija Rossi, koji je već otprije imao iskustva za taj pothvat, s misijom da pohodi svetogorske manastire, te prouči prilike i raspoloženje atonskih monaha s obzirom na ideju ujedinjenja. Isti je svećenik doista pohodio 16 najznat-

[16] Hoffmann S. J. o. c. str. 21; Dr. Šimrak o. c. str. 17.
[17] Ibid. str. 4 i 21.
[18] G. Hoffmann S. J. o. c. str. 4.

nijih svetogorskih manastira, i to: Veliku Lavru, Sv. Dionizija, Karakalin, Filotejski, Iverski, Stavronikitin, Pantokratorski, Kutlumusijski, Vatopedski, Esfigmen, Hilandar, Zograf, Konstamonit, Dohijar, Ksenofont i Ksiropotamski manastir; dakle sve osim ovih 4 manastira: Sv. Pavla, sv. Grgura, sv. Pantelejmona i Simona Petra. O svom pohodu izvijestio je Kongregaciju Propagande, opisavši ukratko pojedine manastire i njihove znamenitosti, te svoje dojmove o raspoloženju monaških duhova u pojedinim manastirima prema ideji ujedinjenja. Za ilustraciju evo nekoliko karakterističnih odlomaka iz bilježaka toga svećenika Kanakija Rossi.

Tako n. pr. o svom boravku u V e l. L a v r i među ostalim kaže: . . . »Zabavio sam se najprije s arhimandritom. On se upire o srebreni štap, kad polazi u crkvu ili blagovaonicu: blaguje sam za sebe, odijeljen od drugih, te sjedi na povišenom mjestu, da može vidjeti ostale monahe. On doduše nije nikad što nepovoljno govorio o Crkvi (zapadnoj), u čemu se razlikovao od ostalih, kad je bilo govora o dostojanstvu crkve; ali je ipak zazirao od pomoći zapadne Crkve, govoreći, da se s jedne strane boji, ne namjerava li Papa da ih tako prevede na latinski obred, odnosno na »zabludjelo pravoslavlje«, a s druge strane, da o tom štogod ne saznadu Turci, te bi ih još moglo snaći kakvo gore zlo zbog sumnje o kakvom tajnom sporazumu. Gotovo svi ostali monasi rado su me slušali, te se divili kad sam im govorio o papinu pravovjerju i njegovoj naklonosti prema grčkom narodu . . . Prisustvovao sam na duhovsku vigiliju, zajedno s ostalim monasima u crkvi od dva sata u noći do zore kad se oduševljeno i lijepo pjevalo, i čitalo se netočno i neizglađeno. Monasi me obukli po nalogu arhimandrite u monaško odijelo, da prisustvujem u koru među odličnijima. Tu sam mnoga mjesta iz Sv. Pisma na upite monaha izjašnjavao upličući štogod o Rimskoj Crkvi, a oni su radosno slušali, nazivajući uvijek Papu »*μακαριώτατον*« (preblaženi) i »*παναγιώτατον*« (preosvešteni). Bio sam u koru zamoljen od ceremonijara, da čitam molitvu sv. Grgura Nazijanskog o Duhovima, a poslije mene čitao je carigradski patrijarha Antim drugu molitvu od sv. Ivana Hrizostoma. Ovaj se patrijarha zahvalio na svojoj časti u korist Ćirilu (Lukaris) pod

tim uvjetom, da mu Ćiril daje izvjesnu svotu novaca, te može primjereno u tom manastiru živjeti. On je na Duhove služio liturgiju u svečanom patrijarškom ruhu, te zaredio jednoga za svećenika. Poslije svečanog čina ispratiše ga svi monasi u blagovaonicu sa 30 mramornih trpeza, a pred njim su išli dvojica po dvojica djakona s upaljenim svijećama pjevajući iz psalma 144. r. 1. »Veličam te, Bože moj, kralju moj, i blagoslivam ime Tvoje u vijeke vijekova! . . . Patrijarha mi reče, da će doći u Rim pohoditi Sv. Oca, ako ga ne shrva staračka slabost . . . Pohvalno je govorio o Papinom milosrđu, što ga je pokazao prema grčkim biskupima, Porfiriju patrijarhi Novae Justinianae, i Atanasiju biskupu u Imbru.«[19]

O pohodu manastira sv. Dionizija kaže, da je razgovarao s arhimandritom toga manastira, po imenu Zakarijom, koji je pod zakletvom ustvrdio, da je carigradski patrijarha Ćiril Lukaris branitelj latina t. j. katoličke crkve, jer ga je navodno imao prilike čuti na otoku Hiju, kad je raspravljao sa znamenitim grčkim lajikom bogoslovom Georgijem Coresijem[20] koji je poricao da su latini katolici. Od arhimandrite pak Euthimija, Zakarijina predšasnika, koji je također boravio u istom manastiru, primio je Kanakije Rossi pismo za nekoga svećenika iz istoga manastira, da ga preporuči kod kretskoga nadbiskupa.[21]

Prigodom pohoda Karakalina manastira, kad je dvojicu monaha upitao za ime manastira i komu je posvećen, rekoše mu, da se zove Karakala, a posvećen je sv. apostolima Petru i Pavlu; na to je Kanakije Rossi primijetio: »Vi mnogo dugujete Rimljanima, kad je osnivač vašeg manastira Rimljanin i sveci, kojima je posvećen, jesu rimski!« — »Kako da dugujemo — odvratiše monasi, — kad su latini očiti heretici?« Na to se upustio s njima u raspravu, i kad ih je poučio, kako

[19] Hofmann o. c. str. 24—25.

[20] Georgije Coressius (*. 1554. † 1641.) učenik je Gabrijela Severa, grčkog naslovnog mitropolite filadelfijskog u Veneciji. Studirao je filozofiju i medicinu u Pisi u Italiji, a kad se povratio u domovinu na otok Hios, uz liječničku službu bavio se teološkim literarnim radom pišući polemičke spise proti katolicima i protestantima. (M. Jugie: Theol. dogm. christ. orientalium t. I. str. 513, cf., Hoffmann o. c. str. 23).

[21] Hofmann o. c. str. 23.

se uistinu stvar imade, promijenili su svoje mišljenje i priznali, da je papa također »katolik«.[22]

U Iverskom manastiru primili su ga svi monasi s velikim poštovanjem. Sa zanimanjem su slušali njegovo razlaganje, te se toplo zahvaljivali za naklonost pape Urbana prema njima. Zaželješe, da čuju slijedeći dan od Kanakija Rossi javno u crkvi kakav duhovni govor, kad bude prisutan i sam arhimandrita. Kad im je odvratio, da to ne će učiniti, dadoše zatvoriti sva vrata, da ne bi izašao, nego da kod njih prenoći. Narednoga dana dadoše mu na put brašna, kruha i drugih stvari za jelo i ispratiše ga svi još dosta daleko izvan manastira.[23]

O Stavronikitskom manastiru kaže, da je bio lijepo primljen, a na odlasku su ga ispratili na četvrt sata hoda govoreći pohvalno o Sv. Ocu. Osobito mu je bio sklon neki monah iz Kefalenije za kojega se nadao, da će skoro doći u Rim.[24]

U manastiru Pantokrator (Preobraženje Kristovo) kaže, da je našao dosta naklonosti za pokornost prema rimskoj Crkvi. Tu je ostavio preporučno pismo, sastavljeno latinskim jezikom i sa vlastoručnim potpisom za slučaj konkretnih pregovora o obnovi crkvenog jedinstva.[25]

U Kutlumusijskom manastiru dadoše mu na raspolaganje manastirski starješine magarca za jašenje, i na odlasku mu rekoše: »Sveti učitelju, ne ostavljaj nas sirotane, i ne zaboravi na nas, nego se što prije povrati!« Razabrao je po njihovom vladanju, da ne bi bilo teško predobiti ih za jedinstvo s rimskom Crkvom.[26]

O Vatopedskom manastiru zabilježio nam je isti Kanakije Rossi neugodne dojmove: »Izgleda kao opustjeli grad ili bolje kao razbojnička spilja. Kad sam im počeo govoriti o stvarima koje se tiču spasenja, mnogi su se podsmjehivali.«[27]

[22] Hofmann o. c. str. 26.

[23] Hofmann, o. c. str. 26—27.

[24] Ib. str. 27.

[25] Ib. str. 27.

[26] Ib. str. 27—28.

[27] Ib. str. 28.

U manastiru Esfigmen, kad je počeo govoriti o papi i njegovu plemenitom nastojanju, stadoše neki uzbuđeno govoriti: »Šta se nas tiče papa? Ne ćemo o njem da čujemo ni riječi, jer je odijeljen od nas!« Upravo toga dana boravio je tamo biskup iz Hijerissa (Ἱερισσός), čovjek ozbiljna i dostojanstvena držanja, te je čuvši riječi monaha progovorio: »Nemojte, braćo monasi ovako govoriti, nego saslušajte mudroga i svetog učitelja, te hvalite Bogu; ta preblaženi Papa je tako dobrostiv, te šalje pomoć, da pomogne i rasvijetli ove bijedne monahe. Što više, budući da imadeš nalog od njegove Svetosti, da ga izvijestiš o životu, stanju i našem ćudoredu, ne zaboravi da mu progovoriš i o našoj bijedi. No bojimo se, da učitelji, koji bi došli amo, odmah ne otiđu, jer ne će moći slijediti naš oskudni način života.[28]

U manastiru Zografskom bio je Kanakije Rossi zamoljen od arhimandrite, da mu rastumači tekst o primatu sv. Petra, ali je taj arhimandrita ostao uporan u svom mišljenju, držeći u rukama ruski tekst evanđelja, dok je Rossi tumačio smisao grčkoga teksta.[29]

U Konstamonitskom manastiru razabrao je, da bi se monasi lako dali predobiti za ideju jedinstva.[30] Ali kad je bio u manastiru Dohijar, te počeo govoriti o Papi, planuli su monasi kao zmajevi: ... »ubi inveni ego, cum de Papa tractarem, non homines, sed dracones ...[31]

O pohodu Ksiropotamskog manastira kaže, da je tamo govorio s arhimandritom Konstancijem, čovjekom veoma tvrdovratim i zagrižljivim.[32]

Kako se dakle može razabrati iz ovih bilježaka Kanakija Rossi, raspoloženje Atosa prema ideji obnove crkvenog jedinstva nije baš bilo beznadno, jer samo je pet manastira bilo, koji nijesu uopće htjeli ni riječi da čuju o obnovi crkvenog jedinstva već su slijepo ustrajali u svojim predrasudama; ostali

[28] Hofmann, o. c. str. 28.
[29] Ibid. str. 28.
[30] Ibid. str. 29.
[31] Ibid. str. 29.
[32] Hofmann, o. c. str. 29.

pak manastiri u većini, pogotovo dok su bili pravo upućeni u stvar, nijesu se načelno protivili ideji obnove crkvenog jedinstva, što više, u nekih se i pozitivno očitovala živa želja za jedinstvom, za koje su uvidjeli, da je jedan od bitnih uvjeta za obnovu crkvenog i duhovnog života naročito kod istočnog monaštva. To se mišljenje napose očitovalo kod obrazovanijih monaha, u kojih je bilo smisla za trijezno objektivno prosuđivanje, kao primjerice u manastiru Vel. Lavre u razgovoru s carigradskim ekspatrijarhom Antimom II. i onim biskupom u Esfigmenu. Kod obojice se zapaža pozitivna želja za sjedinjenjem.

Konkretni pozitivni rezultat pohoda Kanakija Rossija na Atos bio je taj, što je neki jeromonah i iguman iz Vatopedskog manastira po imenu Ignacije došao u Rim s misijom, da ponese običajnu milostinju, te pronašao neke oproste, što ih je podijelio papa Eugen IV. i drugi pape ovom manastiru. U tu svrhu molio je potporu od Kongregacije Propagande, te preporuku na kršćanske vladare. Da se oduži, obećao je i ponudio se na dispoziciju Propagandi, da će među atonskim monasima raditi za obnovu crkvenog jedinstva. On je izjavio, da su kako on sam, tako njegovi monasi veoma skloni prigrliti jedinstvo prema dekretu florentinskog sabora, ali bojeći se Turaka, ne znadu kako bi bilo moguće tu uniju proglasiti.[33]

Na osnovi svih pomenutih izvještaja od Vasilopulosa i Kanakija Rossi, kaošto i ovoga konkretnog slučaja s igumanom Ignacijem iz vatopedskog atonskog manastira podastro je g. 1628. Ingoli tajnik Propagande istoj svoj ekspoze o prilikama Atosa gledom na nastojanje oko obnove crkvenog jedinstva. On konstatira, da je jednodušno mišljenje svih, koji se praktički bave problemima istočne crkve: ako se predobiju svetogorski monasi na Atosu za jedinstvo, otvorio bi se široki put obnavljanju crkvenog jedinstva između pravoslavlja i zapadne crkve, i to zbog toga, jer ovi monasi uživaju veliko povjerenje i ugled kako među grčkim episkopatom, tako i kod pravoslav-

[33] Hofmann, o. c. str. 29.

nog puka. Što više, neki drže, kad bi se Sveta Gora sjedinila s rimskom crkvom, odmah bi se i Moskva pridružila tom jedinstvu, jer Moskovljani (Rusi) imadu veliko poštovanje prema svetogorskim monasima, te ih darivaju, kad dolaze u Moskvu, obilnom milostinjom. Stoga tajnik Propagande Ingoli drži, da valja svakako okoristiti se ovom prilikom, kad može u svrhu rada za jedinstvo zgodno poslužiti jeromonah i iguman Ignacije. Ovaj je iguman spreman s čitavim svojim manastirom sjediniti se i pouzdano se nada, da će se za njegovim primjerom povesti i manastir Vel. Lavra, a i drugi koji ugledniji manastir na toj gori. On je voljan pregovarati sa starješinama drugih manastira, da izvidi, bili se mogli privesti k obnovi jedinstva.

U svrhu ostvarenja toga pothvata potrebne su dvije stvari: 1. Potanka uputa igumanu Ignaciju, koje su želje i zahtjevi Propagande gledom na praktičnu provedbu unije: 2. nešto putnog troška i potpore za igumana Ignacija i njegova dva druga, te za one, koje Propaganda odredi kao svoje pouzdanike da bdiju nad tom akcijom, uz obećanje da će vjerno vršiti naloge Propagande.

Kanakije je mislio, e bi bolje bilo, da Propaganda nikoga ne šalje kao pouzdanika sa svoje strane, nego da se čitava akcija prepusti igumanu Ignaciju, jer po njegovu uvjerenju, da će on više uspjeti sam među svetogorskim monasima, nego li da imade uza se pratnju latina; činjenica je naime, da i samo ime latina dostaje da pobudi odvratnost i nepovjerenje prema akciji za sjedinjenje zbog neke naravne mržnje, što je kod Grka vezana s imenom latina. S mišljenjem Kanakija podudara se i mišljenje Vasilopulos-a, koji je našao dva do tri manastira sklona toj ideji, da je promiču.[34]

O tom ekspozeju raspravljalo se u sjednici Propagande za istočne krajeve, te bi 29. XI. 1628. zaključeno na temelju pismenog izvještaja Kanakija Rossi o jeromonahu Ignaciju, igumanu vatopedskog manastira, da se isti Ignacije pošalje u pratnji nekoga zgodnoga grčkog svećenika na Atos, neka bi pokušao monahe svoga manastira, a i druge manastire predo-

[34] Hofmann, o. c. str. 30.—31.

biti za jedinstvo s rimskom Crkvom. Kao potporu za putni trošak doznačila je Kongregacija jeromonahu Ignaciju i njegovu pratiocu svakomu po 50 škuda. Zaključeno bi nadalje, da se igumanu Ignaciju dadu potanke upute, kako bi poradio po želji Propagande ne samo za obnovu jedinstva svih 20 svetogorskih manastira, nego i o tom, da se porazgovori s predstavnicima atonskih manastira o osnutku škola za naobrazbu svetogorskih monaha.[35]

c) Katolička monaška škola na Atosu.

Kako se dakle vidi, poglavita se važnost polagala u ovu drugu zadaću, osnutak katoličkih monaških škola na Atosu. Da li je faktično jeromonah Ignacije sam uspio u svojoj misiji, da svojim radom stvori psihološko raspoloženje među svetogorskim monasima, te bi dopustili da se otvori katolička škola u centru istočnog monaštva, ili je tu još tko drugi imao zasluga, nije nam pozitivno poznato. Znamo samo to, da je svakako već g. 1636. opstojala takva škola u Protatu[36] u mjestu Kareji, gdje se nalazi centralna uprava svih atonskih manastira, te se tamo održala kroz nekoliko godina sve do g. 1641. Prvim učiteljem te škole bio je nećak Kanakija Rossi, po imenu Nikola Rossi. Prema njegovu izvještaju bilo je u toj školi početkom februara g. 1636. deset učenika monaha. Do mjeseca juna iste godine porastao je taj broj na 17. Rossi je predavao gramatiku i humanistiku, a k tomu je dodao još i nauk o sakramentima. Svake subote držao bi im povrh toga kratku exhortaciju, što im je bilo vrlo po volji. Opazio je naime u monaha veliko neznanje u najelementarnijim stvarima vjere. Tako n. pr. mnogi jeromonasi, koji su svaki dan govorili liturgiju, nijesu imali ni pojma o tom, kako postaje presveta Euharistija; mnogi su se ispovijedali, a nije im se podjeljivalo odrješenje. Veliku je smutnju učinio i neki monah, koji je 30 godina boravio u Engleskoj, i tamo usisao svakojakih zabluda proti katoličkoj Crkvi, te postao kalvinac. On je tvr-

[35] Hofmann, o. c. str. 31.

[36] Protat *(Πρωτᾶτον)* zove se predstavništvo centralne uprave svetogorskih manastira, koje imade svoje sjedište u Kareji *(Καρυαί)*.

Nikola Rossi u svom izvještaju, što ga je poslao 2. VII. iste godine Kongregaciji Propagande, predložio, da se ta škola premjesti u Solun. U Solunu mogli bi tu školu pohađati i svjetovni učenici, pa bi se time pružila prilika, da se odvrate od raskola i privedu katoličkoj istini. Povrh toga u Solunu stoluje nadbiskup Atanasije Patelar, nekoć carigradski patrijarha, koji je vrlo sklon Apostolskoj Stolici. Nadalje predlaže Nikola Rossi, da se u Solunu nastani francuski konzul i četvorica francuskih redovnika kapucina, koji bi također mogli mnogo poraditi za obraćenje raskolnika.

f) Premještenje katol. škole iz Atosa u Solun.

Propaganda je uvažila prijedlog Rossijev, te bi atonska monaška škola premještena u Solun.[37] Ne dugo poslije premještaja atonske monaške škole u Solun umre i njezin osnivač i višegodišnji vođa Nikola Rossi g. 1642.

Poslije njegove smrti povjerila je Propaganda dne 30. III. g. 1643. upravu ove škole na tri godine svećeniku grčkoga obreda, *Nikoli Logotetu*, koji je apsolvirao svoje studije kao gojenac Grčkoga Kolegija sv. Atanasija u Rimu. Propaganda mu je doznačila i plaću od 60 škuda godišnje za njegovo uzdržavanje.[38]

U ovo vrijeme, dok se nalazila ta monaška škola u Solunu, boravio je g. 1643. neki atonski monah *Benjamin* na studiju u pomenutom grčkom kolegiju u Rimu, ali je zbog bolesti sušice na savjet liječnika bio poslan natrag na Atos, dobivši od Propagande u ime putnog troška 30 škuda i potrebno odijelo.[39] Karakteristična je također činjenica, što nam je zabilježena u aktima Propagande od 21. jula g. 1643., da se *predstavništvo atonskih manastira obratilo na Propagandu pismenom sinodalnom predstavkom, u kojoj moli, da se atonskim monasima ustupi u Rimu grčka crkva*, gdje bi (dok borave u Rimu na naucima) mogli obavljati bogoslužje

[37] Hofmann, o. c. str. 38.
[38] Hofmann, o. c. str. 6. i 38.—39.
[39] Ibid. str. 39.

dio, da su *sakramenti novotarije rimske Crkve, kojima se ona razlikuje od istočne*. Razumljivo je, da je u takvim prilikama bila neophodno potrebna pouka o sv. sakramentima.[40] Školu je češće došao nadzirati neki biskup, koji je boravio na Atosu i izjavio je da je vrlo zadovoljan s uspjehom škole. Od vremena do vremena, kako se već pružila prilika, izvješćivao bi Rossi tajnika Propagande Ingoli-a o svom djelovanju u toj školi.[41] Godine 1638. polazilo je tu školu 13 monaha samih ćeliota. Kongregacija Propagande, cijeneći mar Rossijev, imenovala ga dne 31. marta g. 1637. apostolskim misionarom, a 14. februara g. 1639. produžila je njegove ovlasti na dalnji trienij. Međutim zbog različitih poteškoća sa strane turskog režima nije bilo moguće, da se ta monaška škola održi dalje na Atosu; zato je g. 1641. po svome obredu. *Za uzvrat ponudili su Propagandi, da su oni spremni ustupiti jedan manastir na Atosu s pripadajućim posjedima i jurisdikcijom redovnicima talijanskih Vasilijanaca*. Propaganda nije uvažila ove molbe motivirajući svoju odluku time, da upitna crkva u Rimu ne stoji na mjestu, gdje bi bio zdrav zrak, ali je izjavila, da im je spremna ustupiti koju drugu crkvu na povoljnijem mjestu. O toj stvari povest će se osobno pregovori, kada izaslanici atonskih manastira dođu u Rim.[42]

Premještaj katoličke monaške škole s Atosa u Solun učinjen je pod pritiskom političkih prilika, i time je akciji za promicanje ideje crkvenog jedinstva na Atosu zadan težak udarac, jer je bila izgubljena najvažnija uporišna točka te akcije. Monaška škola u Solunu, premda je imala izgleda za brojniji posjet osobito sa strane svjetovnjaka, ipak nije mogla imati tako intenzivnog upliva na opredjeljivanje naziranja atonskih monaha, a pogotovo ne na poboljšanje ascetskog života tih monaha, kao onda, kad se nalazila u njihovu sjedištu. Doskora se uvidjelo, da ova škola ne će moći ne samo uspješno napredovati, nego ni trajno se održati u Solunu.

[40] Hofmann, o. c. str. 36.
[41] Hofmann, o. c. str. 34.—37.
[42] Hofmann, o. c. str. 39.—40.

Iz akta Propagande od 18. XII. 1646. razabire se, da je Propaganda namjeravala imenovati namjesto umrloga Nikole Logoteta drugoga upravitelja te škole, i to Pantelejmona Ligandra ili Kozmu Logoteta, ali je međutim kratko vrijeme poslije smrti Nikole Rossija ta škola faktično prestala djelovati, tako da je to imenovanje bilo sasvim bespredmetno.[43] Stoga je Propaganda opet stala raditi oko toga, da ponovno na drugi način zadobije natrag izgubljenu katoličku poziciju na Atosu.

g) Pokušaji Propagande o osnutku misijske postaje na Atosu.

Da se ponovno zadobiju izgubljene pozicije Propagande na Atosu, zamišljena bi nova osnova, da se na Atosu osnuje misijska postaja francuskih redovnika »Najmanjih otaca sv. Franje Paulskog« (Patres Minimi). Taj bi red imao poslati nekoliko otaca, koji dobro poznadu pučki grčki jezik, da na Atosu trajno borave i razvijaju misijsko djelovanje poučavajući naročito mlade monahe Vasilijance u grčkoj književnosti, i da ih pomalo predobivaju za katolicizam. U uspjeh njihova misijskog djelovanja polagale se sigurne nade zbog toga, jer je njihov strogi način redovničkog života osobito s obzirom na propise o disciplini posta bio gotovo sasvim jednak načinu monaškog života na Atosu. U tu svrhu obratila se Propaganda pismom od 7. V. g. 1646. na apostolskog nuncija u Parizu, neka bi poradio, da nekoliko pomenutih redovnika bude poslano s rečenom misijom na Atos.[44]

S jednakom nakanom obratila se Propaganda pismom od 17. VI. 1647. na francusko poslaništvo kod Visoke Porte u Carigradu, da kod turske vlade ishodi dopuštenje, te bi pomenuti redovnici smjeli nastaniti se na Atosu. Napose neka bi francusko poslaništvo predobilo za tu stvar Bostandži Pašu, pod čiju je političku i upravnu nadležnost pripadao Atos, da se isti sa svoje strane ne usprotivi ulazu pomenutih redovnika na Atos.

Provincijal reda Najmanje braće sv. Franje Paulskoga u Parizu izabrao je trojicu otaca toga reda, da ih pošalje u

[43] Hofmann, o. c. str. 6.
[44] Hofmann, o. c. str. 40.—41.

misije na Atos, i to: o. Ivana od sv. Dionizija, o. Ivu Hurtaulda i o. Renata de Geneza.

U pismu od 17. VI. 1647. saopćila je Propaganda pariškomu apost. nunciju, da se ovoj trojici otaca misijonara daju od Propagande sva potrebna ovlaštenja i odobrenje za polazak u misije na goru Atos.[45] Da li se faktično pružila mogućnost, da ovi redovnici dođu konačno na Atos, nemamo nikakvih pozitivnih podataka. Vjerojatno je, da je ovaj pothvat osujetilo uskraćenje privole turske vlade, koja je zbog svojih političkih interesa načelno bila protivna svakom pokušaju ikakve propagande za obnovu crkvenog jedinstva s katoličkom Crkvom, budući da je u tom vidjela opasnost ojačanja kršćanstva Istočne Crkve; dok je pak istočna Crkva odijeljena od katoličke, nije se turska vlada bojala od nje nikakva uspješna otpora, jer je bila sasvijem skučena pod njenom vlašću.

h) Nastojanje Isusovaca oko sjedinjenja Atosa s Rimom.

U istom razdoblju, dok vidimo, da rimska kongregacija Propagande budno vodi brigu o pokušajima oko obnove crkv. jedinstva atonskog monaštva s katoličkom Crkvom, te poduzima oficijelno nekoliko stvarnih pokušaja, zapažamo s druge strane također živo nastojanje članova isusovačkog reda, da porade za obnovu crkvenog jedinstva Atosa s Rimom.

Već smo jednom zgodom prije napomenuli par pojedinačkih slučajeva, gdje se vidi, da su oci isusovci, koji su imali i u Carigradu jednu svoju kuću kao sjedište, podržavali osobni saobraćaj s nekim atonskim monasima.[46] Pored ovih pomenutih pojedinačkih slučajeva bilo je još nekoliko ozbiljnijih konkretnih pokušaja sa strane Isusovaca, da i oni osnuju svoju školu na Atosu. G. 1633. bio je u Carigradu patrijarhom Ćiril Kontaris, prije toga berejski mitropolita, a inače učenik isusovca o. Dionizija Guilliera, te je bio veoma sklon ideji sjedinjenja.[47] On je bio voljan, da se pismeno

[45] Hofmann, o. c. str. 7. i 41.—42.
[46] Vidi gore str. 40.—41.
[47] Ćiril Kontaris bio je izabran patrijarhom, kad je bio svrgnut Ćiril Lukaris zbog prianjanja uz luteransko krivovjerje g. 1633. Ali za malo dana opet se domogne patrijarške časti Ćiril Lukaris, koji je u svemu bio

obrati na predstavništvo svetogorskih manastira, i pregovara o osnutku isusovačke škole na Atosu. O tom pokušaju zabilježio nam je isusovac o. Izak d'Aultry u svom izvještaju o. generalu D. I. Viteleschi-ju, poslanom iz Carigrada dne 3. III. 1633. gdje kaže, da su isusovci u Carigradu dobili od patrijarhe privolu, da smiju na Atosu osnovati svoju misijsku postaju na veliku korist atonskih monaha, ali neka to ne kušaju izvesti prije, negoli se povrati o. Dionizije Guillier, jer patrijar Ćiril Kontaris preporučit će napose njega najtoplije atonskim monasima. Patrijar će im njega poslati, da im bude učiteljem, jer je sam bio njegovim učenikom. No kako je patrijarha Ćiril Kontaris poslije kratkog vremena bio skinut s patrijarške časti, nije se ovaj pothvat mogao ostvariti.[48]

Mnogo je truda i brige uložio za ostvarenje te ideje, da se na Atosu osnuje katolička monaška škola, netom spomenuti isusovac o. Izak d'Aultry. On je bio čovjek vrlo iskusan i taktičan u misijskom djelovanju, vrstan poznavalac prilika u istočnoj odijeljenoj crkvi i psihološkog raspoloženja njezinih vjernika, revan i ustrajan u svom nastojanju, a povrh toga i veliki asketa. Sve ove osebine učinile su ga kao stvorena za misijonara ideje crkvenog jedinstva. On je od g. 1644. i dalje podržavao vrlo povjerljive prijateljske odnose s atonskim manastirima, osobito s manastirom Vel. Lavra. G. 1644. ustupio je manastir Vel. Lavra isusovcima posredovanjem o. Izaka d' Aultry neku malu ruševnu crkvicu u Solunu. Trebalo je samo, da je obnove; ali budući da francuski konzul nije pokazao ni

---

šest puta carigradski patrijar. No Ćiril Kontar uspostavljen bi još u dva maha na patrijaršku čast, i to g. 1635.—1636. i 1637.—1638. Za njegova patrijarhovanja održana bi carigradska sinoda dne 24. IX. 1638. kojoj su prisustvovali: patrijarh jeruzalemski i aleksandrijski, 21 mitropolit i 23 ostalih sinodalaca. Na toj bi sinodi svečano osuđeno krivovjerje Ćirila Lukarisa. Budući da je Porta doznala, te je Ćiril Kontaris bio sklon ideji sjedinjenja, skinula ga s patrijarške časti i prognala u Tunis, gdje ga je dala ubiti. Ćiril Kontaris potpisao je ispovijest katoličke vjere 15. decembra g. 1638. Historik Allatus ka e, da je prije svoje smrti, kad ga je turski krvnik nagovarao, da se odmetne od kršćanstva, izjavio, da želi umrijeti sjedinjen s rimskom crkvom. (Cf. Dr. I. Marković: Cezarizam i bizantinstvo, Zagreb 1891. t. II. str. 552—553; vidi također M. Jugie: Theologia dogm. christianorum orientalium, Parisiis 1926., t. I. str. 508.).

[48] Hofman Athos e Roma, str. 8.

najmanje interesa, da tu stvar podupre, a osim toga buknuo je upravo rat između Turske i Venecije, nije došlo do restauracije. Što više, sam manastir Vel. Lavra ponudio je isusovcima i jedan posjed polja i vinograda, te malu crkvicu unutar toga manastira, da se nastane na Atosu, te da im budu učiteljima. Jednako su sredinom 17. vijeka i drugi atonski manastiri nekoliko puta pozivali isusovce, da tamo osnuju jednu svoju školu za atonske monahe, kojih je u ono doba bilo u 22 manastira na broj oko 6.000, da ih poučavaju u raznim naucima, a napose u pobožnosti. O tom je Izak d'Aultry poslao dne 13. I. 1651. tadašnjem generalu D. I. Piccolominiju pismeni izvještaj, da mu atonski monasi nude na prodaju zemljište za 1000 dukata, te drži, da se ta prilika ne bi smjela propustiti. »Iz ove gore, — kaže on, — dolaze svi ispovjednici cijele Grčke, šalju se propovjednici, zaređuju se biskupi i mitropolite, tako da onaj, koji poučava ove monahe, dobiva silan upliv na svu grčku crkvu, jer drži takoreći u ruci naobrazbu cjelokupne hijerarhije grčke crkve.«[49] Prilike su dakle bile s jedne strane vrlo povoljne, ali najveća zapreka, da se ostvari i taj pokušaj, bili su i opet Turci, jer je Bostandži Paša stavljao preteške zahtjeve u pogledu oporezovanja te isusovačke naseobine, koja se imala osnovati na Atosu. On je zahtijevao, da se osim navedene kupovnine za to zemljište imade njemu platiti 1200 škuda za osnutak i izgradnju te misijske, kuće i po 100 franaka na svaku glavu doseljenih isusovaca.

Izak d'Aultry pobrinuo se također za sigurnosnu zaštitu manastira Vel. Vavre protiv gusara, koji su često navaljivali na taj manastir, te silom otimali monasima zalihe živežnih namirnica, sira, kruha, vina itd. U tu svrhu obratio se velikom meštru malteških vitezova, da ih oni uzmu pod svoju zaštitu, naročito ako se u tom manastiru nasele isusovci.[50]

O postojanom nastojanju Izaka d'Aultry-a, da osnuje na Atosu sjedište za katoličke misijonare, govore nam također pismeni izvještaji o. Franje Martina D. I. od 27. X. 1658. i 7. VII. 1569. iz Carigrada tadašnjem generalu D. I. Nickel-u

---

[49] Hofmann o. c. str. 8. i 42.

[50] Ibid. str. 44.

u Rimu. Izak d'Aultry zaputio se 17. III. 1658. g. na goru Atos s nakanom, da ponovno isposluje kod atonskih monaha dopuštenje, te bi isusovci osnovali tamo svoje sjedište. General D. I. Nickel odobrio je taj pothvat u svom pismu od 22. IV. 1658. na o. Franju Martina D. I. Međutim ovaj puta nije o. Izak d' Aultry imao nikakva uspjeha, jer atonski monasi nijesu više htjeli ništa ni da čuju o osnutku kakve katoličke misijske kuće na Atosu. Koji su bili razlozi ovakvoj nepovoljnoj psihološkoj dispoziciji atonskih monaha, te su sasvijem promijenili svoje pređašnje mišljenje o osnutku katoličke misijske kuće na Atosu, nije nam poznato. Vjerojatno je, da su poslije neuspjeha onih pređašnjih pokušaja izgubili povjerenje u isusovce. O. Izak d'Aultry doživio je ovaj puta svakojakih neugodnosti na svom putu na Atos. Bio je 25 dana u ropstvu, a kad se oslobodio ropstva, zaputio se na otok Naksos, gdje je shrvan naporima od putovanja i teškom groznicom preminuo dne 16. siječnja g. 1659. navršivši 64 godinu života. Njegov toli željkovani san, da osnuje na Atosu katoličko misijsko sjedište, nije urodio željenim uspjehom, premda je gotovo čitav svoj život apostolskom revnošću nastojao da ga oživotvori.[51]

Poslije smrti Izaka d'Aultry-a pokušali su još dvojica isusovaca da uhvate veze s atonskim monasima; to su bili poimence o. Franjo Richard i Franjo Braconnier. O. Richard zaputio se na Atos g. 1669. te odanle poslao pismeni izvještaj u Francusku o. asistentu D. I. Klaudiju Boucher. U svom izvještaju govori veoma pohvalno o Iverskom manastiru i Vel. Lavri, te završuje svoj izvještaj ovim riječima: »Dao Bog, da naš Sv. Otac kao opći Pastir, doživi sreću i slavu, te se povrati u njegovo stado toliko zabludjelih ovaca!«[52] Po njegovu računu moglo je tada biti na Atosu oko 2000 prisutnih monaha, dok je njih oko 2000 bilo otsutno.

U mjesecu julu g. 1706. pohodio je atonske manastire o. Franjo Braconnier D. I. U vrijeme od mjesec dana obišao je 22 manastira. O tom pohodu napisao je također kratki izvještaj i zabilježio svoje utiske i opažanja, što ih je doživio:

[51] Ibid. str. 8. i 45.

[52] Plût à Dieu que Notre Saint-Père comme Pasteur universel eût le bonheur et la gloire de reduire à son bercail tant d'onailles égarées.« (Hofmann o. c. str. 9.)

»Gora Atos osobito je svetište cijele evropske Grčke, te nijesam sumnjao, da ću na početku svoga misijskog djelovanja kod Grka imati mnogo koristi od ovoga putovanja (po Atosu). Nekada su stari geografi nazivali ovu goru Atos, a u novije doba nazivaju je Sveta Gora. I doista u dužini od kojih 50 kilometara ne nalazi se na toj gori drugih žitelja nego samo monasi i novaci, niti ikakvih ženskinja, pa ni od domaćih životinja. Kraj je po prirodi svojoj takav, te bi ljudi skloni pustinjačkom životu jedva mogli naći zgodniji za tu svrhu. Ovaj poluotok nema nijednoga zgodnog pristaništa, koje bi privlačilo lađe što plove mimo; sav je gorovit, šumovit i pun gorskih izvora. Odasvud je zaštićen protiv svjetskog straha i tjeskobnih briga, te pruža svagdje tiha i udobna zakloništa. Ne valja se stoga čuditi, da je ova gora bila prepuštena već onamo od početka bizantskoga carstva pustinjacima za obitavanje. Tu se sada nalaze 22 manastira i više tisuća ćelija, u kojima stanuje više od 12.000 monaha, što svećenika što braće. Pohodio sam sve manastire do jednoga, i svagdje sam bio primljen s osobitom srdačnošću. Odlučio sam, da se na ovom svom prvom putovanju nipošto ne upuštam u raspravljanje o vjerskim pitanjima, ali stvar nije mogla ispasti prema mojoj želji. Odmah u prvom manastiru (Xeropotamos ili 40 Mučenika), gdje sam se navratio, bio sam obasut od mnoštva monaha pitanjima, što sudim o nekom Gregoriju Palamas-u, koji je nekoć bio solunski mitropolita, a oni ga hvale kao jednoga od svojih asceta. Ja sam upitao, što sude o njemu sami povjesničari istočne crkve. Odmah je uvidio važnost pitanja jedan između njih, koji kao da je predsjedao s njihove strane raspravi, te priznao, da je Grgur Palamas, premda je bio svet, ipak imao i na istoku svojih protivnika. I te kakvih protivnika, — primijetih ja, — zar ne, samog patrijarhu carigradskog Ivana (Kalekos), od kojega je ožigosan javnim izopćenjem? A zar je Vama slobodno, da nazivate svetim čovjeka, koji je od poglavice Vaše Crkve izopćen?

Poštovani protivnik nije se usudio da zaniječe činjenicu, pa zato premda ga je nastojao ispričati, ipak su svi zaključili, da se ne može zamjeriti latinima, ako ovakva čovjeka ne ubrajaju među svete. Izmijenivši bojni stav stadoše svi odmah jaukati, da im turski jaram priječi, te bi se javno i općenito

mogla njihova Crkva izmiriti sa Zapadnom. S njihovim se priznanjem podudaraju i činjenice. Sutradan dadoše mi na put pratioce, da me povedu do susjednog manastira. Odanle sam uz dodijeljene mi vodiće za mjesec dana polako obišao sve manastire, te svagdje bio s poštivanjem i prijateljski primljen. Drugdje nijesam nigdje imao prilike za raspravljanje, osim kad sam se sastao s nekim biskupom, koji je boravio u gradiću Kareji, središtu svih manastira. Rekoh gradiću, jer je tamo trg, gdje se svake subote sastaje nekoliko manastirskih poglavara da raspravljaju o pravnim odnosima s turskim namjesnikom, koji tu stanuje; tu se ujedno stječu brojni monasi iz manastira i ćelija, da trguju (kupuju i prodaju). S tim biskupom raspravljao sam o Primatu Papinu. Papu je priznavao zakonitim Petrovim nasljednikom, ali mu nije priznavao Primat u Crkvi, već je tvrdio, da su nekad imali svi apostoli, a sada imadu svi biskupi jednaka prava. Ovu zabludu bilo je lako pobiti i 16. gl. Mat. i 21. gl. Ivana, pozvavši se također na izjave Koncila i tolikih svetih učitelja istočne Crkve, koji su priznavali Papu vrhovnim sucem u stvarima vjere. Tako je svršila rasprava ne svadom, već srdačnim izražajem uzajmične ljubavi. Svi su me nagovarali, da ostanem dulje vremena kod njih. Ja sam se ispričao, da to ne mogu, ali sam obećao, da ću se ako Bog da, poslije kratkog vremena povratiti, da ostanem tamo više mjeseci.«[53]

i) Današnje značenje Atosa u pravoslavlju.

Poslije pokušaja o. Braconniera nemamo više oficijelnih pokušaja sa strane zapadne Crkve, da se sam Atos predobije izravno za crkveno jedinstvo. No u najnovije doba našlo se katoličkih naučnjaka, koji se zanimaju za problem zbliženja između istočne i zapadne crkve, a naročito za monaški život u istočnoj odijeljenoj crkvi. Tako je naročito spomena vrijedno putovanje dvaju redovnika benediktinaca g. 1905. od kojih je jedan posebni stručnjak u poznavanju istočnjačkog monaštva, a to je otac Placid De Meester, Belgijanac, profesor na grčkom kolegiju sv. Atanasija u Rimu. O tom svom putovanju objelodanio je i svoj zanimivi putopis: »Voyage de deux Béné-

[53] Hofmann o. c. str. 45.–47.

dictins aux monastères du Mont-Athos, (Paris 1908. VI + 322 — 8°.). Sravnimo li njegov opis i dojmove s tog putovanja po Atosu, vidimo, da se njegov izvještaj u svemu podudara s gore navedenim izvještajima o prilikama i životu atonskih monaha. Atonski monasi zadržali su vjerno svoj tipički patrijarhalni način života u svemu. Jedino se može primijetiti nazadovanje u duhu vjersko-moralnog i ascetskog života, t. j. sve veće mrtvilo i formalizam, i sve golemije neznanje i predrasude u vjerskim stvarima. Pa i drugi naučnjaci, koji su se zanimali za prilike atonskog monaškog života, te osobno proputovali Atos, ponijeli su odanle slične dojmove.

Ovdje valja da spomenemo također najnovije putovanje na Svetu Goru Atos Msgra posv. biskupa Michel-a D'Herbigny-a g. 1927., najuglednijega protagoniste u današnje doba na području naučnog poznavanja prilika istočne Crkve. Njegovo je putovanje imalo čisto informativni karakter.

I sam moram da iskreno kažem, da sam sa svoga putovanja po Atosu u mjesecu srpnju g. 1926. ponio veoma neugodne dojmove o svim prilikama današnjega monaškog života na Atosu. Desolatne prilike atonskog monaškog života pružaju nam vjernu sintetičku sliku tužnog vjerskog i moralnog stanja istočne odijeljene crkve. Kad promatramo te bijedne prilike, gledamo u zornoj krutoj zbilji gorku istinu, kako život odijeljene istočne crkve doista u potpunom smislu riječi naliči na granu odsječenu od životnog stabla, koja se sve većma suši i trune, jer nema one organičke životne veze, po kojoj bi joj kao iz životnog središta pritjecali osvježujući sokovi, što daju granama snagu, da vazda nanovo listaju, zelene se, cvjetaju i u svoje vrijeme donose rodove.

Pored svega toga, ma kako mu drago bijedno bilo stanje atonskog monaštva, ipak imade Atos sa svojim monaštvom i zbog svoje tradicije a i zbog same stvari veliku važnost za pravoslavnu crkvu. Atonsko monaštvo u svom patrijarhalnom konzervativizmu još je danas najvjerniji čuvar tradicije odijeljene pravoslavne crkve. Ono je naročito vjerni čuvar različitih drevnih norma crkvene a napose monaške discipline; pa ako se u većem dijelu atonskog monaštva praktično ne izvršuju svi ti propisi drevne discipline istočne odijeljene crkve, ipak se barem u teoriji čuvaju, kao spomen na staru predaju,

a kod nekih skupina revnijih monaha izvršuju se još i danas praktički. Tipični istočnjački karakter sačuvao se vjerno na primjer u propisima istočne crkve o postu, o noćnoj molitvi, koja se danas istina vrši samo na najveće blagdane. Zatim primitivni način života, koji se nimalo ne obazire na tekovine moderne savremene tehnike i kulture. Naročito se smatra danas Atos važnim i mjerodavnim u čuvanju drevne čistoće istočne liturgije, tako da se na neki način smatra pravilom liturgije onakva praksa, kakva je uobičajena u atonskim manastirima. Sve je to razlog, zašto još uvijek i danas uživa atonsko monaštvo veliko povjerenje i štovanje svih dijelova istočne pravoslavne crkve, kao faktički reprezentant njezine cjelokupne predaje. S ovoga stajališta moglo bi se doista reći, što je za zapadnu crkvu Rim, to je za istočnu Atos, samo dakako s tom razlikom što je Rim daleko pred Atosom poodmakao naprijed. Atos i istočna crkva nijesu se obazirali na prilike i potrebe života, što su se tijekom historije neprestano mijenjale i zahtijevale također, da istočna crkva pokaže svoju životnu snagu, te u svim tim prilikama djeluje kao vazda živi organizam prema svojoj od Boga danoj misiji. Natprirodna životna snaga kao da ju je izdala, kao da je ishlapila, a kao uspomena na njezin davni sjaj ostala je tek šuplja ljuska mrtvih izvanjskih formi bez sadržaja unutrašnjega duhovnog života. Naprotiv Rim kao reprezentant i glava vazda živoga tijela božanstvenog organizma Kristove Crkve pokazivao je tijekom svih faza historijskih prilika i životnih potreba svoju nikad neiscrpivu životnu snagu, tako te je kao živi organizam u svako doba razvijao svoju djelatnost prema specifičnim potrebama historijskog, socijalnog i kulturnog napretka. Odatle razabiremo, kolika je danas antiteza u pojmovima Atos i Rim, analogno s pojmovima pravoslavlja i katolicizma.

Razlog općoj stagnaciji crkvenog života u pravoslavnoj crkvi, kaošto i u njezinu monaštvu nije ništa drugo, nego li pomanjkanje organičke životne veze, što mora da postoji između pojedinih udova otajstvenog tijela crkve Kristove s njezinom glavom. Nije dovoljno, što se istočna pravoslavna crkva poziva samo na to, da priznaje glavom svoje crkve samoga Isusa Krista. Istina Isus Krist jest i vazda ostaje osnivačem i vrhovnim poglavarom svoje crkve, i vazda na otajstven na-

čin u njoj stvarno živi i djeluje; ali budući da je on svoju crkvu organizovao tako, da potpuno odgovara vidljivom karakteru ljudske prirode, organizovao je analogno prema toj prirodi : njezinu vidljivu hijerarhiju, koja u cjelokupnoj svojoj strukturi sačinjava savršenu organičku cjelinu, t. j. vidljivo tijelo i vidljive udove u različitim hijerarhijskim stepenima, što ne mogu biti krnji također s obzirom na vidljivost svoje glave. Potreba dakle vidljive vrhovne glave u vidljivom organizmu Crkve nužna je konsekvencija, što slijedi iz priznavanja vidljivosti ostalih dijelova hijerarhije katoličke crkve.

Stoga, doklegod Atos ne bude spojen organičkim životnim vezom sa životnim centrom katoličke Crkve, nema nade, te bi se mogao sam duhovno regenerirati, a još manje bi mogao u ostale dijelove istočne pravoslavne crkve unijeti obnovu crkvenog vjersko-moralnog života.

Ipak bi Atos po svom specifičnom položaju mogao i danas igrati odlučnu ulogu u riješenju problema obnove crkvenog jedinstva istočne pravoslavne crkve sa zapadom.

Ta uloga može da bude pozitivna ili negativna. Pozitivna u slučaju, kad bi Atos kao sadašnji reprezentant pravoslavlja preuzeo sa strane pravoslavne crkve inicijativu za pospješenje zbliženja i jedinstva, jer bi svojim dosadašnjim ugledom snažno djelovao na orijentaciju mentaliteta predstavnika pravoslavlja.

Negativnu pak ulogu igrat će gledom na riješenje toga problema kao jedna od najvećih zapreka za ostvarenje zbliženja i jedinstva sve dotle, dok sam ne uvidi neophodnu potrebu jedinstva, kao jedini uvjet vlastitog preporoda i spasenja od sigurne smrti, kojoj se postepenim izumiranjem neminovno približuje.

Stvar je nedokučive Providnosti Božje, za koju će se od tih dviju uloga u budućnosti odlučiti Atos sa svojim monaštvom. No jedna je stvar svakako jasna, da katolici, koji shvaćaju zamašaj uloge Atosa u riješenju problema obnove crkvenog jedinstva, ne mogu i ne smiju ostati posvema indiferentni prema Atosu u praktičkim pokušajima rada za obnovu crkvenog jedinstva, već treba da živo nastoje oko toga, ne bi li se upravo na Atosu pokušala naći uporišna Arhimedova točka, koja bi omogućila uspješan daljnji rad u tom smjeru. Prema dosadašnjim historijskim pokušajima čini se da to ipak ne bi bila nemoguća stvar.

Naravno, da bi se za taj korak morao Atos pripraviti nužnim predradnjama, kao osnovnim preduvjetima za mogućnost zbliženja. Glavni preduvjeti mogućnosti uspješnog rada za obnovu crkvenog jedinstva bili bi otprilike ovi: a) nastojanje oko podavanja temeljite elementarne i više vjerske naobrazbe atonskog monaštva; b) nastojanje da se raspršc njihove brojne neosnovane predrasude o katoličkom zapadu; c) nastojanje oko solidne duhovne obnove monaškog vjerskog, moralnog i ascetskog života u tom smislu, da ne bude taj život tek u šupljem spoljašnjem formalizmu bez traga kakve duhovne jezgre, već da je bitna jezgra monaškoga vjersko-moralnog i ascetskog života zibljsko nastojanje oko unapređivanja unutrašnjeg duhovnog savršenstva, dok spoljašnje forme raznih obreda i monaških pravila treba da su tek različita pomagala za ostvarenje one glavne svrhe.

Kad bi se ostvarili ti preduvjeti, nema sumnje, da bi time bile uklonjene najglavnije zapreke u nastojanju oko obnove crkvenog jedinstva između Atosa i Rima. Atos bi tada uvelike porastao i gledom na svoju stvarnu vrijednost, jer bi mogao da postane u neku ruku kao kvasac obnove vjerskog i moralnog života istočne crkve, a ujedno bi mu uvelike porastao i ugled ne samo u istočnoj nego i u zapadnoj crkvi zbog posebnog položaja što bi ga imao, kao reprezentant i uzor ascetskog duhovnog savršenstva prema prirodi i tradiciji istočne crkve.

Tada bi Atos ponovno doživio, a vjerojatno i natkrilio dane svoje stare slave u svetosti i uzoru kršćanskog savršenstva dok je bio u vezu nepomućenog jedinstva, što ih tako divno uzvisuje papa Inocencije III. kad naziva Atos u svojoj poslanici od 17. I. 1213.

»... Mons domus Domini, praeparatus in vertice montium, ut ad eum confluant omnes gentes ... licet aridus et asper ac temporalis fertilitatis gratia destitutus, tamen inter alios mundi montes maxima spiritualium ubertate mirabiliter foecundatus ... locus sanctus ... domus Dei et ... quodammodo porta coeli.«[34]

Dao Svevišnji, da se te riječi opet potpuno obistine!

---

[34] Migne, PL. T. CCXVI. col. 956. ss.

S dopuštenjem duh. obl. nadbisk. zagrebačke od 14. ožujka 1929. br. 1983.

